

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**A BIOETIKA ÉS A BÜNTETŐJOG
KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024. december 7.

Elöljáróban megjegyzendő, hogy jelen pályamunkában mesterséges intelligencia alkalmazására nem került sor.

Tartalom

1. Bevezető.....	3
2. Általános áttekintés	5
3. A bioetikai kérdések jogi szabályozása	7
3.1. A bioetikai kérdések szabályozása nemzetközi és hazai környezetben.....	7
3.2. A bioetika büntetőjogi aspektusai	9
3.3. A bioetikai vetületű büntetőjogi tényállások helye a magyar Btk.-ban, különös tekintettel az ágazati normákkal való szoros kapcsolatra	10
3.4. A hatályos magyar büntetőjog nemzetközi összehasonlításban.....	11
4. A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás nemzetközi jogi háttere, illetve a hazai szabályozás kapcsán is releváns CRISPR-Cas9 technológia	14
4.1. A kapcsolódó nemzetközi egyezmények.....	14
4.2. A CRISPR-Cas9 technológia.....	15
5. Bioetikai vetületű tényállások a hatályos magyar büntetőjogban	16
5.1. Beavatkozás az emberi génállományba	16
5.2. A születendő gyermek nemének megválasztása	19
5.2.1. A tényállás kapcsán felmerülő anomália	21
5.2.2. Morális és etikai aggályok a tényállás kapcsán.....	22
5.3. Emberi ivarsejt tiltott felhasználása	24
5.4. Emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése.....	27
5.5. Embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése	29
5.6. Genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása (Klónozás).....	30
5.6.1. A hatályos magyar tényállás	32
5.7. Emberi test tiltott felhasználása	33
6. Összefoglaló.....	37
7. Jogforrások	41
8. Irodalomjegyzék	43

1. Bevezető

Az orvostudomány és a biológia fejlődése az eddig csak utópiaként felmerült módszerek gyakorlati megvalósulásával kiszélesítette a születés, az élet és a halál folyamatával összefüggő kérdésköröket. Az emberi élet kezdete, az ember teste, szövetei, sejtjei feletti rendelkezési jog tekintetében jogászok, orvosok, társadalomtudósok a lehető legkülönbözőbb érvekre hivatkozva ütköztetik álláspontjukat. Kijelenthető, hogy a jogi szabályozás sok esetben nem képes lépést tartani a tudomány robbanásszerű fejlődése által életre hívott új élethelyzetekkel, így egyes kérdések szabályozatlanok maradhatnak, míg másokat a túlszabályozottság veszélye fenyeget. A jogalkotó különösen nehéz helyzetben van a tudományos eljárások jogellenességének megítélése tekintetében, hiszen a szabályozás nem lehet teljes mértékben tiltó és elutasító, (gátolva ezzel a tudományos kutatás szabadságát) mivel a géntechnológia nagymértékben szolgálja az emberiség javát, azonban biztosítani kell a megfelelő jogvédelmet is.

Dolgozatom első részében egy általános áttekintést teszek, arra keresem a választ, hogy mit takar a kifejezés, miszerint a bioetika „multidiszciplináris tudomány”. Ennek során rögzítésre kerülnek a bioetika legfontosabb alapelvei, ezáltal pedig eljutunk a bioetikai kérdések jogi szabályozásához. Az általános kitekintést követően a bioetika büntetőjogi aspektusait vizsgálom. Az egyes államokban eltérő szabályozással találkozhatunk. Az elvégzett nemzetközi jogösszehasonlítás során a német és a francia büntetőjogi rendelkezéseket elemzem. A terjedelmi korlátokra tekintettel nem állt módomban egyéb államok büntetőjogi szabályozását vizsgálni, így elemzésem fókuszában a német, valamint a francia szabályozás áll.

Tanulmányom kardinális részét az egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekmények képezik. Lényegesnek tartom, hogy a hatályos magyar büntetőjogi szabályozás körében ismertetésre kerüljön ennek nemzetközi jogi háttere, mivel az általam bemutatásra kerülő tényállások kimunkálása során a jogalkotónak figyelembe kellett vennie a különböző nemzetközi egyezmények által diktált követelményeket is. Mindezek alapján tehát dolgozatom három, egymásra épülő kérdés megválaszolására törekszik:

- 1.Mit jelent a hatályos magyar büntetőjogi szabályozás kapcsán is releváns CRISPR-Cas9 technológia, és milyen veszélyeket rejt magában az alkalmazása?
- 2.Valóban tartani kell attól, hogy a genomszerkesztés „interkontinentális fegyverkezési versennyé” válik? (És mit tehet ebben a helyzetben a jogalkotó?)

3.Megfelelő-e a hazai büntetőjogi normaszöveg, vagy találhatunk az egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekmények esetén olyan tényállásokat, melyek pontatlanok és szükséges a korrigálásuk?

Elöljáróban megjegyzendő, hogy az általam választott témának komoly etikai, morális, erkölcsi, jogi aspektusai vannak, így egy-egy tényállás kapcsán megkerülhetetlen volt a jogi vonatkozásai mellett annak morális, etikai vonzatait is vizsgálni. Tekintettel arra, hogy tanulmányom nem indokolta mesterséges intelligencia használatát, így arra jelen dolgozatban nem került sor.

2. Általános áttekintés

Gondolatok a bioetika fogalma kapcsán

A bioetika viszonylag új tudományterületnek számít, kialakulásában hangsúlyos szerepet kapott az a felismerés, hogy vannak a tudománynak és a technikának olyan újdonságai, melyek veszélyesek lehetnek az emberre, az élővilágra, a természetre egyaránt. A bioetika megfogalmazása hazánkban Vízi E. Szilveszter professzor nevéhez köthető, mely szerint: ”A bioetika a tudomány és a technika fejlődése nyomán keletkező új etikai problémákkal foglalkozó tudományterület.”¹ A „bioetika” kifejezést Van Rensselaer Potter onkológus használta először, következtetésének a lényege, hogy a technikai fejlődés és az etika útjai kettéváltak, ez pedig az egész emberiség és a teljes élővilág kipusztulásához vezethet. Ha meg akarjuk menteni a világot, akkor korlátozni kell önmagunkat és a technikai fejlődést.² A mai értelemezése szerint a bioetika az élővilág etikai kérdéseivel foglalkozó interdiszciplináris tudomány. Információkat gyűjt össze a biológia, az ökológia és a szociológia irányzataiból, majd pedig a különböző ismereteket filozófiai módszerekkel integrálja.

A bioetika megjelenése nem előzmények nélküli. Alapját a náci orvosok által embereken végzett kísérletek adták, melyekbe számos beteg belehalt. A második világháború során elkövetett emberkísérletek rámutattak arra, hogy nem csak a pusztító ideológiák, hanem a tudományos kísérletezés címén végrehajtott kutatások is ártalmasak lehetnek az emberre, a környezetre és az élővilágra.³ A döntő áttörést a nürnbergi orvosper jelentette 1947-ben, amelyben kimondott alapelvek mutatkoznak meg a „Nürnbergi Kódexben”.⁴

A bioetika alapelvei

A bioetika multidiszciplináris tudomány, így az alapelvek kialakulásában fontos szerepet játszott annak felismerése, hogy az étellel kapcsolatos kérdéseket önmagában egyik szakterület sem képes rendezni. A bioetika alapelveit négy fő kategóriába sorolhatjuk:

- az *autonómia*, a *személy tisztelete*: A bioetika elsődleges kötelezettsége a személy tisztelete, így az alapelvek között első helyen tartjuk számon a személy szabadságának és méltóságának tiszteletét.

¹Gaizler Gyula: A bioetika alapkérdései, Magyar Bioetikai Alapítvány Kiadó, Budapest, 1997.,34.o.

²Sándor Judit: Bioetika és emberi jogok: az emberi jogok új generációja – *ACTA HUMANA* 2006/1. szám – 23.o.

³Tatárné Gyöngyösi Johanna: „Szép új világ” Bioetika és büntetőjog, *Jogi Fórum*, 2017,6.o.

⁴Jobbágyi Gábor: Orvosi jog Hippokratésztől a klónozásig, Szent István Társulat, Budapest, 2014, 187.o.

- *a megismerés iránti tisztelet, a „Ne árts!” elve:* A megismerés fogalma jelen esetben a tudományos kutatásokkal hozható összefüggésbe. Ezen alapelv értékelése során nem szabad elmulasztani azt a tényt, hogy minden emberi lény egyedi és pótolhatatlan. Bizonyos kutatási programok, pl. a génszűrés, mélyen beleszólhat az emberi lény életébe, sőt, akár az egész emberi faj létezésébe, így alapvető elvárás a kutatókkal szemben, hogy a páciensnek ne okozzanak kárt semmiféle kutatási cél elérése érdekében;

- *a jótekonyság elve, amely a kutatók felelősségét tartja szem előtt:* Felelős az a kutató, aki tisztában van a kutatáshoz kapcsolódóan a saját felelősségével, célja, hogy hatékony lépéseket tegyen a páciens egészségének megőrzése, gyógyítása érdekében.⁵Továbbá, az orvosoknak orvosi mivoltukból fakadóan speciális kötelezettségük van nemcsak a betegek, hanem a beteg emberek irányába is, szakmájukban érvényesül a „Salus aegroti suprema lex esto”, vagyis a beteg érdeke legyen a legfőbb törvény szabálya;⁶

- *az igazságosság elve, vagyis az anyagi haszon elutasítása:* A modern társadalmakban jellemző az anyagi haszonszerzés, mint elsődlegesen elérni kívánt cél. Azonban a bioetika egyik fontos sarkköve, hogy az anyagi haszonszerzés nem lehet a tudományos kutatások célja, lealacsonyítva ezzel az emberi testet sejtek, sejtcsoportok, tárgyak szintjére.

Összegezve, a bioetika viszonylag új tudományterületnek tekinthető. Kialakulásában elsődleges szerepet játszott annak a felismerése, hogy vannak a tudománynak és a technikának olyan újdonságai, melyek veszélyesek lehetnek az emberre, a természetre és az élővilágra egyaránt. Alapelveinek kimunkálása során figyelembe vették, hogy a bioetika egy olyan multidiszciplináris tudomány, melynek kérdéseit egyetlen szakterület sem képes önmagában rendezni.

⁵Nemes László: A bioetika alapelvei, az orvos-beteg kapcsolat etikája és a betegjogok
<https://docplayer.hu/25330839-A-bioetika-alapelvei-az-orvos-beteg-kapcsolat-etikaja-es-a-betegjogok.html>
(letöltve: 2024.12.05.)

⁶Szútor Vivien: A géntechnológia jogi és etikai aspektusai, Budapest, 2021, 37.o.

3. A bioetikai kérdések jogi szabályozása

3.1. A bioetikai kérdések szabályozása nemzetközi és hazai környezetben

A nagymértékű tudományos fejlődés következtében nem véletlen, hogy a bioetika egyre nagyobb szerepet kap az egyes tagállamok jogalkotásában és a nemzetközi ajánlásokban. Napjainkban jogi érvényű dokumentumok, valamint az egyes államok belső jogrendszere határozza meg az emberi életbe való beavatkozás módját és határait. Első nemzetközi dokumentumként az 1947-ben elfogadott Nürnbergi Kódexet (International Code of Medical Ethics) említhetjük, amely elismerte a beteg, illetve a kutatásban résztvevő személy önrendelkezési-, beleegyezési jogát. Ezt követte az Egészségügyi Világszövetség által 1964-ben elfogadott Helsinki Deklaráció, amely az orvos fokozott felelősségét helyezi középpontba.⁷

Az UNESCO az ENSZ szakosított intézményeként 1993 óta működteti a Nemzetközi Bioetikai Bizottságot, amely egy kormányoktól függetlenül működő testület. A szervezet kiemelkedő normaalkotó tevékenységet végez, valamint a bioetika területén is elsőbbséget szerzett. A szervezet célja egy olyan dokumentum megalkotása volt, mely jogi keretet nyújt a tagállamoknak a bioetika területén. Ennek nyomán született meg, és került elfogadásra A bioetika és az emberi jogok egyetemes nyilatkozata. Nyilvánvalóvá vált, hogy ez sem tudja teljeskörűen átfogni a bioetika témakörét, így jelen dokumentum alapelvek megfogalmazására korlátozódik.⁸

Az uniós szintű jogalkotás legfontosabb terméke az 1997-ben, Oviedóban elfogadott egyezmény, amely „Az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására” tekintettel történő védelméről szól. (Oviedói Egyezmény) Az egyezmény kiegészítő jegyzőkönyve „Az emberi lény klónozásának tilalmáról” szóló Kiegészítő Jegyzőkönyv, melyet Párizsban, 1998-ban fogadtak el. E két nemzetközi dokumentum hazai implementálását valósította meg a 2002. évi VI. törvény.⁹ Az Oviedói Egyezmény kardinális eleme az emberi lény elsőbbsége, mely szerint: „az emberi lény érdeke és jóléte a társadalom vagy a tudomány pusztá érdekével szemben mindenkor elsőbbséget élvez.” (Oviedói Egyezmény 2.cikk)

⁷Tatárné 2017, 9.o.

⁸Universal Declaration on Bioethics and Human Rights

⁹2002. évi VI. törvény az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről

A hazai jogforrások egyik alapidokumentuma az Alaptörvény, mely a Szabadság és felelősség című részében több, bioetikai tartalmú rendelkezést is tartalmaz. Az Alaptörvény II. cikke szerint "Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatásától kezdve védelem illeti meg", míg a III. cikk szerint "tilos az emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni, valamint tilos az emberi fajnemesítést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek haszonszerzési célú felhasználása és az emberi egyedmásolás."¹⁰ A genetikai kutatások háttérrendelkezése az Alaptörvény X. cikke, amely biztosítja a tudományos kutatás szabadságát. Azonban a tudományos kutatás nem lehet határok nélküli, az Alaptörvény III. és XX. cikke szab gátat a tudománynak. A XX. cikk értelmében mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez, az állam ezen jog érvényesülését többnyire a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, illetőleg az egészséges élelmiszerekhez való hozzáférés biztosításával és az egészségügyi ellátás megszervezésével kívánja előmozdítani. (Alaptörvény XX. cikk)

Jelen tárgykör fontos jogalkotási aktusa még az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény, (a továbbiakban: Eütv.) amelynek az emberen végzett orvostudományi kutatásokról szóló, VIII. fejezetében már konkrét, iránymutatónak tekinthető szabályok jelennek meg. A törvény rendelkezései értelmében, emberen végezhető orvostudományi kutatás kizárólag a betegségek kórismézésének, gyógykezelésének, rehabilitációjának javítása végett történhet. (Eütv. 157.§) Alapvető elvárásként jelenik meg, hogy az ember érdekét mindig előtérbe kell helyezni a tudomány és a társadalom érdekeivel szemben. Ennek érdekében a kutatás alanyát érintő kockázatot a lehető legkisebb mértékűre kell csökkenteni. (Eütv. 163.§)

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) több kérdést is a büntetőjog ultima ratio jellegével szabályoz. Az életkezdéshez kapcsolódóan itt említhető a magzatelhajtás tényállása. A tudomány és a technika által indukált tényállások pedig az egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekményekről szóló fejezetben találhatóak.

Végül a törvények mellett rendeletek is jelentek meg a bioetika tárgykörében, ide sorolható a 18/1998. (XII.27.) EüM rendelet a szervátültetésről, vagy a 30/1998. (VI.24.) NM rendelet, mely az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére, valamint az

¹⁰Alaptörvény II., III. cikk

ivarsejtekkel és az embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szól.¹¹

3.2. A bioetika büntetőjogi aspektusai

A büntetőjogi védelemben részesülő érdekek, társadalmi viszonyok között fontosságuk szempontjából nem tehetünk különbséget. Egyedül az ember élete, testi épsége, egészsége az az érték, melynek kiemelkedő jelentősége magától értetődő. Az emberi élet megköveteli, hogy megfelelő védelemben részesüljön.

Az egyéni egészség büntetőjogi jogalapja az Alaptörvényben jelenik meg, amikor is kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghöz. [Alaptörvény XX. cikk (1)] Az egészség az alkotmányos rendelkezésekben statikus, absztrakt állapotként jelenik meg, azonban a valóságban az egyén egészsége nagyban függ a társadalmi és környezeti kapcsolódásaitól, testi adottságaitól. Az egészségvédelem tehát csak egyénekre és helyzetekre konkretizáló szabályozással lenne képes feladata teljesítéséhez. A társadalmi igény viszont az, hogy a büntetőjog statikus rendelkezései minden élethelyzetre kiterjedjenek. Ez természetesen lehetetlen. A büntetőjogi szabályozás csak a tipikus eseteket foglalhatja magában, viszont ez a típus-tényállás már alkalmas a valóság változatos körülményeit kifejező, de alapvetően hasonló esetek egybegyűjtésére.¹²

A büntetőjogi szabályozás iránti igényeket tükröző gondolatok foglalatja a büntetőpolitika.¹³ Kijelenthetjük, hogy a hagyományos büntetőpolitikai nézetek statikusak, az idősíkban alig változnak (pl.emberölés,lopás). Ezzel szemben a vizsgálódásom középpontjában álló tényállások már korántsem mondhatóak statikusnak sem a tárgya, sem az elkövetése tekintetében, így hiába keresnénk azokat a szilárd erkölcsi normákat, melyek fellelhetők pl. egy emberölés esetében. A tudományos fejlődés tehát igen nehéz helyzet elé állítja mind a jogalkotót, mind pedig a jogalkalmazót, mivel az új, bioetikai kérdéseket felvető bűncselekmények vonatkozásában nincsenek szilárd erkölcsi alapok, amelyeket a jogalkotó segítségül hívhatna egy-egy szabályozás során.¹⁴

¹¹18/1998. (XII. 27.) EüM rendelet az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a szerv- és szövetátültetésre, valamint -tárolásra és egyes kórszövettani vizsgálatokra vonatkozó rendelkezései végrehajtásáról; 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról

¹²Tatárné 2017, 13-14.o.

¹³Bócz Endre: Büntetőpolitika és büntetőjogi kodifikáció, BJK, 2003/3., 13-24. o.

¹⁴Kovács Gábor Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények, valamint az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése, UNIVERSITAS–GYŐR Nonprofit Kft., Győr, 2015, 21-22.o.

3.3. A bioetikai vetületű büntetőjogi tényállások helye a magyar Btk.-ban, különös tekintettel az ágazati normákkal való szoros kapcsolatra

A büntetőjog statikus természeténél fogva nem képes lépést tartani a tudományos fejlődés adta új lehetőségekkel, így az új Btk. azt a megoldást alkalmazza, hogy kerettényállásként határozza meg az egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekményeket és továbbá a konkrét szabályokat tartalmazó ágazati normákra. Ez praktikus jogtechnikai megoldásnak tűnik, mivel megteremti annak a lehetőségét, hogy a büntetőjogi rendelkezések továbbra is statikusak maradjanak, még abban az esetben is, ha a tudomány későbbi fejlődése miatt ugyanazt a beavatkozást a szakmapolitika a későbbiekben már máshogy ítélné meg. Ez a megoldás nóvumnak számít Európában, hiszen a legtöbb államban nincsen konkrét büntetőjogi kerettényállás, amely meghatározza a tudomány által életre hívott új tényállásokat. Az általános gyakorlat szerint az adott ország Büntető Törvénykönyvének kívüli jogszabályok határozzák meg ezen cselekményekre vonatkozó szabályokat, így a konkrét jogi tárgy védelmét szolgáló tényállást és a hozzá kapcsolódó büntetési tételt is. Ez a felfogás idegen a magyar jogalkotástól, ahol a büntetési tételt és a büntetendő cselekményeket egy törvény tartalmazza.¹⁵

Hazánkban a Btk. XVI. fejezete tartalmazza az egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekményeket, melyek a következők: beavatkozás az emberi génállományba (Btk.168. §); emberi ivarsejt tiltott felhasználása (Btk.169.§); születendő gyermek nemének megválasztása (Btk.170.§); emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése (Btk.171.§); embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése (Btk.172.§); genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása (Btk.174.§); az emberi test tiltott felhasználása (Btk.175.§). Ezen tényállások közös jellemzője, hogy szoros kapcsolatban állnak az Eütv.-nyel, vagyis rendelkezéseiket más jogághoz tartozó jogszabály tölti ki tartalommal és az elkövetési magatartásuk vonatkozásában is más jogágbeli jogszabályra utal tovább.

A felsorolt speciális bűncselekmények mellett komoly bioetikai aspektusa van még a magzatelhajtás tényállásának, továbbá a szervek és a szövetek feletti rendelkezési jogot megtestesítő egészségügyi önrendelkezési jog megsértése tényállásának, illetőleg a személyes adatokkal visszaélés tényállásának is, amely a tudományos eljárások közben keletkező humángenetikai adatok feletti rendelkezési jogot biztosítja az érintetteknek.¹⁶

¹⁵Kovács Gábor, Németh Imre, Gellér Balázs: Az egészségügyi beavatkozás, az orvostudomány kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények szabályozására az új büntető törvénykönyvben, *BJK*, 2005/1., 7-23. o.

¹⁶Tatárné 2017, 15-16.o.

A Btk. a bioetika által érdeklődési körébe utalt bűncselekményeket különböző fejezetekben tárgyalja. Más helyen jelenik meg ugyanis az élet kezdetével és annak végével kapcsolatos magzatelhajtás és az egészségügyi önrendelkezési jog szabályozása, megint máshol van elhelyezve a tudományos kutatás által életre hívott és már említett egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekmények kategóriája. Ezekhez kapcsolódik szorosan a humángenetikai adatok védelmének törvényi kereteit megtestesítő személyes adatokkal visszaélés tényállása, mely szintén eltérő fejezetben került szabályozásra.¹⁷ Tekintettel a terjedelmi korlátokra, tanulmányomban a szűkebb értelemben vett bioetikai aspektusú tényállásokat elemzem, így a későbbiekben az egészségügyi beavatkozás és a kutatás rendje elleni bűncselekmények kerülnek bemutatásra.

3.4. A hatályos magyar büntetőjog nemzetközi összehasonlításban

Mielőtt rátérnék a hatályos magyar büntetőjogi tényállások bemutatására, fontosnak tartom, hogy végezzek egy nemzetközi kitekintést, amelynek fókuszában napjaink francia és német jogtudománya áll. A német büntető jogtudományban a joganyag a hagyományos értelemben vett orvosi tevékenység büntetőjogi megítélésén túl átfogja a biomedicina modern technikáit is. Mivel a szabályozott életviszonyok sokfélék, így a joganyag fregmentált szerkezetű, nincs egységes ágazati törvény. Az egészségügyre és a kutatás rendjére vonatkozó büntető és szabálysértési joganyag zömmel a büntető törvénykönyvön kívüli, egyéb jogszabályokban található, ezek között jórészt igazgatási normákat találhatunk. Ebbe a körbe sorolandók elsősorban a transzplantációt, az embrionális élet átfogó védelmét rendező jogszabályok.

Megjegyzendő, hogy ezek a törvények csak a jogi tárgy védelmét szolgáló tényállást és az ahhoz kapcsolódó büntetési tételt határozzák meg, viszont a büntetőjogi felelősség alakulásáról nem rendelkeznek.¹⁸ Ezt a kérdést rendezi az StGB (német büntetőtörvénykönyv) Általános Része.¹⁹ A büntető jogalkotás a német Alkotmány értelmében a szövetségi szervek hatáskörébe tartozik.²⁰ A törvények mellett jelentős szerephez jutnak a végrehajtást szolgáló alacsonyabb szintű jogszabályok, illetve a Német Orvosi Szövetség (Richtlinien der Bundesärztekammer) által kibocsátott irányelvek. A német bioetikai diskurzus „fontolva haladónak” számít. Ez magyarázható egyrészt a német tudósokat feszélyező történelmi

¹⁷Tatárné 2017,16.o.

¹⁸ Kovács et al 2005, 7-23.o.

¹⁹Strafgesetzbuch (StGB), Zweiter Abschnitt Die Tat, Erster Titel Grundlagen der Strafbarkeit (§13-§21)

²⁰Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Art 74, (1) 1. Die konkurrierende Gesetzgebung erstreckt sich auf folgende Gebiete: das bürgerliche Recht, das Strafrecht, die Gerichtsverfassung, das gerichtliche Verfahren (ohne das Recht des Untersuchungshaftvollzugs), die Rechtsanwaltschaft, das Notariat und die Rechtsberatung

tényekkel, hiszen a Harmadik Birodalom idején elkövetett emberiség elleni bűntettek közül talán éppen az orvosi kutatással való visszaélések váltották ki leginkább a nemzetközi közösség felháborodását. Nem véletlen, hogy a nem önkéntes kísérletek tilalma Nürnberg után átkerült az emberi jogi dokumentumok katalógusába és a nemzetközi bűncselekmények részét képezi.²¹

A német jogirodalom és joggyakorlat az egészségügyi beavatkozás és a kutatás büntetőjogi megítélésénél a sértett beleegyezéséből indul ki.²² A „Volenti non fit iniuria” klasszikus római jogi alapelv szerint a sértett beleegyezésével elkövetett cselekmények nem minősülnek jogellenesnek. A német büntetőjog-elmélet részletesen kidolgozta sértetti beleegyezés dogmatikai kereteit, és Geerds²³ óta különbséget tesz az egyetértés és a beleegyezés között.²⁴ A hazai szakirodalomhoz hasonlóan elhatárolja egymástól a beleegyezést, mint jogellenességet kizáró okot, valamint a tényállásszerűséget kizáró egyetértést. Bizonyos tényállások ugyanis tartalmazzák a sértett akarata ellenére történő cselekvést, hiszen a tett éppen ezáltal nyeri el deliktuális jellegét. Ennek hiányában nem állhat meg a diszpozíciószerűség. Ha az akarat nem tényállási elem, akkor az akarat kizárólag büntetendőséget kizáró körülményként jöhet szóba. Egyes vélemények a beleegyezést joglemondó aktusként értékelik. A német jogrendszerben a joglemondás hatályosságát az önrendelkezési jog alkotmányos értékei alapozzák meg. Az alkotmány csúcsán az emberi méltóság érinthetetlensége helyezkedik el. Ezek alapján a beleegyezés akkor jöhet szóba büntetendőséget kizáró okként, ha az akarat nem tényállási elem, lényegét tekintve pedig nem más, mint a sértett önrendelkezési joga által legitimált tudatos lemondás a jog nyújtotta védelemről. Ennek hatásaként a tiltó norma háttérbe lép, és kizárja a cselekmény materiális jogellenességét.

A hazai szabályozással a legszorosabb kapcsolatban a francia Code pénal áll, amelynek az V. könyve az „Egyéb bűncselekmények és szabálysértések” címet viseli, ezen belül találjuk az „orvosbiológiai etikával”²⁵ foglalkozó bűncselekményeket, mely tartalmazza többek között a következő tényállásokat: emberi test tiltott felhasználása (Code pénal V. 511-2), embrió létrehozása kutatási célból (Code pénal V. 511-18), embrión végzett kutatás szabályainak megszegése. (Code pénal V. 511-19) A bioetika fogalma Franciaországban 1983-ban jelent meg először. Az új Büntető Törvénykönyv előtt csak néhány rendelkezés szólt az egyes

²¹Kovács et al 2005, 7-23.o.

²²Uo.

²³Geerds, Friedrich, Einwilligung und Einverständnis des Verletzten im Strafgesetzentwurf, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), Vol. 72 (1960), Issue 1-2, p. 42-92.

²⁴Németh Imre: A sértett beleegyezése a büntetőjogban, Győr, 2012, 7.o.

²⁵Code pénal, Livre V. (Des autres crimes et délits; Section 1: De la protection de l'espèce humaine)

orvosbiológiai technológiák kriminalizálásáról, pl. az 1988. december 20.-i, „Huriet-törvényként”²⁶ ismert törvény már tartalmazott olyan büntetőjogi rendelkezéseket, amelyek azt tűzték ki célul, hogy megakadályozzák azon kutatók felelősségre vonását, akik olyan kutatásokat végeznek, melyeknek nincs közvetlen terápiás célja.²⁷ 1994-ben került sor az V. könyv beépítésére az új Büntető Törvénykönyvbe, amely az orvosbiológiai kutatásokra és a bioetikára vonatkozik.²⁸ A Közegészségügyi Kódex az orvosbiológiai kutatást úgy határozza meg, mint „biológiai vagy orvosi ismeretek fejlesztése céljából végzett kutatás”²⁹. Az 1994. július 29.-i bioetikai törvény számos alapelvet rögzít a francia jogban, melyek deklarálásra kerültek a Code pénalban is. Előírja, hogy az orvosi beavatkozás kizárólag a beteg beleegyezésével történhet, ez jelenik meg a Büntető Törvénykönyvben, amikor kimondja, hogy az emberi testen történő beavatkozás beleegyezés hiányában bűncselekménynek minősül. Rögzíti továbbá, hogy elhunyt személytől származó szövetet vagy szervet tudományos célra nem lehet felhasználni.³⁰ (Kivételt képeznek ez alól a Közegészségügyi Törvénykönyvben meghatározott esetek.)³¹ Megjegyzendő, hogy a bioetikára és az orvosbiológiára vonatkozó rendelkezések nem csupán az V. könyvben találhatók.³² Megállapítható továbbá, hogy a jogalkotó orvosbiológiai kérdésekben bizonyos magatartásokat azáltal kriminalizál, hogy gyakran a Közegészségügyi Kódexre hivatkozik. (E tekintetben is hasonlóságot mutat a hazai joggal.) Egyes szerzők úgy vélik, hogy a Code pénal inkoherens a bioetikával összefüggő bűncselekmények tekintetében.³³

Összegezve, a tudományos fejlődés következtében a bioetika egyre nagyobb szerepet kap a tagállamok jogalkotásában és a nemzetközi ajánlásokban egyaránt. Napjainkban nemzetközi jogi instrumentumok, valamint az egyes államok belső jogrendszere határozza meg az emberi életbe való beavatkozás módját és határait.

²⁶Loi n° 88-1138 du 20 décembre 1988 relative à la protection des personnes qui se prêtent à des recherches biomédicales

²⁷Murielle Bénéjat: Les relations du droit pénal et de la bioéthique, *AJ pénal*, 2012, p.392

²⁸L'évolution du Livre V du Code pénal <https://www.lespenalistesenherbe.com/post/l-%C3%A9volution-du-livre-v-du-code-p%C3%A9nal> (letöltve: 2024.11.17.)

²⁹Code de la santé publique Article L. 1121-1

³⁰<https://www.lespenalistesenherbe.com/post/l-%C3%A9volution-du-livre-v-du-code-p%C3%A9nal> (letöltve: 2024.11.17.)

³¹Dolgozatomban későbbi pontjain látható, hogy a francia Code pénal rendelkezései sok esetben hasonlóságot mutatnak a hazai büntetőjogi szabályozással.

³²A bioetikai és/vagy orvosbiológiai tárgyú tényállások szétszórta történő elhelyezkedésére a Code Pénal II. fejezetét említhetjük, ahol megtalálható pl. az eugenika tényállása. (Code pénal Livre II. L'article 214-1)

³³<https://www.lespenalistesenherbe.com/post/l-%C3%A9volution-du-livre-v-du-code-p%C3%A9nal> (letöltve: 2024.11.17.)

4. A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás nemzetközi jogi háttere, illetve a hazai szabályozás kapcsán is releváns CRISPR-Cas9 technológia

4.1. A kapcsolódó nemzetközi egyezmények

Témám szempontjából két nemzetközi dokumentumot látok indokoltnak kifejtteni, az egyik az UNESCO által elfogadott „Az emberi génállományról és az emberi jogokról szóló egyetemes nyilatkozat”, (Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights) (továbbiakban: Nyilatkozat), a másik pedig az Oviedói Egyezmény.

A Nyilatkozatban az emberi genetikai génállomány tiszteletben tartását úgy igyekeztek összehangolni az emberi jogokkal, hogy az akkor is elsőbbséget élvezzen, amikor felmerül az azon való kísérletezés. Az emberi génállomány jelentőségét az is kifejezésre juttatja, hogy már az első cikkben megjelenik, hogy az emberi génállomány a család alapvető egysége, ami egyben az ebből eredő változatosság és méltóság alapja is.³⁴ Deklarálja, hogy genetikai jellegzetességeitől függetlenül minden embert megillet az emberi jogainak és az emberi méltóságának tiszteletben tartása. A Nyilatkozat kulcsmondata ez, mely a továbbiakban teljes egészében átszövi a dokumentumot. Vizsgálódásom szempontjából kiemelkedő jelentőségű az 5. cikk, amely *expressis verbis* rendelkezik arról, hogy az emberi génállományt befolyásoló vizsgálatot, kutatást, kezelést végrehajtani kizárólag a lehetséges előnyök és hátrányok ismertetése után lehet végezni az érintett személyen. [5.cikk a)]

A következőkben az Oviedói Egyezmény néhány fontos elemét fogom górcső alá venni. Az Egyezmény rendelkezéseit tekintve sok hasonlóságot mutat a fent kifejtett Nyilatkozattal. A 2. cikke az oly sokat hangoztatott, és azóta más dokumentumokba is bekerült alapelvet fogalmazza meg, az emberi lény elsőbbségét. Az Egyezmény címe és több cikke nem az emberi jogi konvencióban alkalmazott „mindenki” kifejezést használja, hanem utalva az egyén biológiai voltára, az „emberi lény” kifejezést alkalmazza.³⁵

Külön fejezet taglalja a bioetika alapkövének tekintett beleegyezést. Az 5. cikke az emberi génállománnyal kapcsolatos szabályokat rögzíti, kijelenti, hogy az egyén génjeivel kapcsolatos kutatás, kezelés, csak a felmerülő kockázatok és nyereségek előzetes megállapítása után, az ország törvényei által megszabott keretek között folytathatók. A 13. cikk szerint az emberi génállományon történő beavatkozás olyan eljárás, amelynek tárgya az emberi

³⁴Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, Paris-France, 11 november 1997, Article 1

³⁵Sándor Judit: Emberi jogok az orvosi biológia területén-a nemzetközi jog szerepe az emberi jogok és a bioetika közeledésében, *OKRI Szemle* 2009/10., 128.o.

génállomány megváltoztatása, csak megelőzési, kórismzési vagy gyógyítási indokból hajtható végre, és csak akkor, ha nem célja a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása.³⁶ Az Egyezmény a bioetika minimális garanciáit tartalmazza csupán, és nem korlátozza, vagy sérti a részes államokat abban, hogy szélesebb körű védelmet nyújtsanak a biológia és az orvostudomány alkalmazását illetően, mint amit az Egyezmény előír.³⁷

4.2. A CRISPR-Cas9 technológia

Clustered regularly interspaced short palindromic repeat, vagyis CRISPR-Cas9. Mi is ez a technológia? A köznyelvben leginkább egy „génszerkesztési ollóként” terjedt el a kifejezés.³⁸ A szakirodalom egyik verziója szerint a technológia felfedezésére a 2000-es években került sor, amikor francia kutatók felfedeztek egy olyan bakteriális védekezőrendszert, amelyben a baktériumokat megtámadó vírus DNS-ében egy meghatározott pontra csapást mérnek, és ezen a ponton végzik védelmi funkcióikat.³⁹ Ezt fejlesztették tovább, és rájöttek, hogy a rendszer, amit vizsgálnak, programozható, így már nem egy véletlenszerű vágás ejtéséről lehet szó, hanem a módszerük segítségével előre „tervszerűen és szándékosan kivitelezett csapásról.” Ennek az eredménye a CRISPR-Cas9 mikrobiológiai védekezőrendszer.⁴⁰ A módszer elterjedt, ám nem működik még tökéletesen, ezért 2015-ben egy kutatócsoport moratórium bevezetését sürgette, szerették volna, ha a génmódosítási technikák klinikai alkalmazását mindaddig betiltják, amíg annak jogi, etikai szabályait nem határozzák meg, mivel a CRISPR-Cas9 módszerrel a génsébszet célja nem pusztán az, hogy segítsen az emberek örökletes betegségein, hanem az, hogy az emberek tulajdonságait fejlessze.⁴¹ Tehát az eljárás lehetőséget teremt arra, hogy a nem kívánt darabokat kivájják a DNS-ből, vagy éppen kicseréljék más szegmensekre. Ez forradalmasíthatja nemcsak az egyes betegségek kezelését, hanem a genetika jövőjét is, mivel pl. hatástalanított vírusok ígérétét hordozza.⁴²

³⁶A fenti rendelkezésekkel harmonizál a tényállás háttérjogszabálya, az Eütv. 162.§-a, amelynek értelmében az emberi génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatás, beavatkozás kizárólag megelőzési, kórismzési vagy gyógykezelési indokból és – a törvény 182. § (1)-(2) bekezdéseiben foglalt kivételekkel - csak akkor végezhető, ha a kutatásnak, beavatkozásnak nem a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása, illetve új egyed létrehozása a célja.

³⁷Sándor 2009, 131.o.

³⁸Szútor 2021, 2.o.

³⁹Siddhartha Mukherjee: A gén – Személyes történet, Park Könyvkiadó, Budapest, 2017., 518.o.

⁴⁰Mukherjee 2017, 519.o.

⁴¹Szútor 2021, 122.o.

⁴²Tatárné Gyöngyösi Johanna: Dizájner babák, avagy az emberi génállományba való beavatkozás bioetikai és jogi kérdései, *JURA*, 2018/2.

5. Bioetikai vetületű tényállások a hatályos magyar büntetőjogban

5.1. Beavatkozás az emberi génállományba

A Btk. 168. §-a rendelkezik az emberi génállományba való beavatkozásról: „*Aki az emberi vagy magzati génállományon, illetve emberi embrió génállományán annak megváltoztatására irányuló beavatkozást végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” A büntetés súlyosabban minősül, amennyiben a beavatkozás az emberi génállomány megváltoztatását eredményezi. A géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény 2. § g) pontjában határozza meg azt, hogy mi minősül géntechnológiai módosításnak. Ezek szerint géntechnológiai módosítás minden olyan, az 1998. évi XXVII. törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabályban meghatározott eljárás, amely a gént vagy annak bármely részét kiemeli a sejtből és átülteti egy másik sejtbe, vagy szintetikus géneket vagy génszakaszokat visz be valamely természetes szervezetbe, ami által a befogadó génállománya megváltozik.⁴³

A tényállás háttérjogszabálya, az Eütv. 162.§-a, melynek értelmében az emberi génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatás, beavatkozás kizárólag megelőzési, kórismézési vagy gyógykezelési indokból és – a törvény 182. § (1)-(2) bekezdéseiben foglalt kivételekkel – csak akkor végezhető, ha a kutatásnak, beavatkozásnak nem a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása, illetve új egyed létrehozása a célja. (Eütv.162.§)

A Btk. tehát az egészségügyi törvényben rögzített céloktól eltérően végzett, és egyben a génállomány megváltoztatására irányuló beavatkozást tilalmazza. Az Eütv. büntethetőséget megszüntető okokat is tartalmaz, amikor kimondja, hogy az embrió genetikai jellemzői csak a születendő gyermek várható betegségének megelőzése, illetőleg kezelése céljából változtathatók meg, a cél szerint feltétlenül szükséges mértékben és módon. [182. § (2)] Az Eütv. tehát a genetikai tulajdonságok megváltoztatására irányuló beavatkozások alkalmazását célhoz kötötten korlátozza.⁴⁴

A tényállás által védelemben részesített absztrakt jogi tárgy a beavatkozástól mentes genetikai örökség, amelyet a büntetőjog eszközeivel is védeni kell. Az ember genetikai öröksége jelenti egyrészt a géneket és a konkrét génállományt is.⁴⁵ A bűncselekmény jogi tárgya

⁴³A géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény 2. § g)

⁴⁴Tatárné 2017, 26.o.

⁴⁵Tatárné 2018, 552-563.o.

az emberi, a magzati, valamint az emberi embrió génállományának a megváltoztathatatlanságához fűződő társadalmi érdek.⁴⁶ Elkövetési tárgya az emberi vagy magzati génállomány, illetve emberi embrió génállománya. A génállomány fogalmára az orvos- és természettudományokban elfogadott értelmezés az irányadó. Eszerint a gén a genetikai információt hordozó öröklődési anyag, az emberi génállomány pedig az emberi populáció egyedeinek öröklési anyagában meglévő gének összessége, illetve az abban kódolt teljes genetikai információ mennyisége. Az Eütv. értelmező rendelkezése (165. §) szerint embrió: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, magzat: a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől.⁴⁷

A Btk. 168. §-a azt az emberi; magzati, illetőleg emberi embrió génállományába történő beavatkozást tilalmazza, mely a génállomány megváltoztatására irányul, tehát a jogalkotó megkülönbözteti az emberi génállományt, a magzati génállományt és az emberi embrió génállományát, vagyis az ember jogalannyá válásával kapcsolatos dilemmákat nem állt szándékában rendezni. Erre talán nincs is szükség, hiszen az emberi génállomány magában foglalja a magzati és az embrionális génállományt is, mivel ugyanazon személy eltérő életfejlődési szakaszaihoz kapcsolódó génállományának tekinthetők.⁴⁸ Helyesebb lenne azonban, ha a jogszabály az emberi génállomány megváltoztatását tiltaná, függetlenül attól, hogy az egyedfejlődés mely stádiumában hajtják végre, hiszen az emberi génállomány összefoglaló elnevezés mind tartalmában, meghatározásában magában foglalja a magzati és az embrionális génállomány kifejezéseket is, tekintettel arra, hogy a génállomány az egyedfejlődés során jelentős változásokon nem megy át, így a megkülönböztetés indokolatlan és szükségtelen. Az, hogy a jogalkotó a szankcionálásban nem tesz különbséget az egyes egyedfejlődési stádiumok sérelmére elkövetett cselekmények között, szintén az emberi génállomány egységességét hangsúlyozza, mintegy újból kiemelve, hogy a védendő jogi tárgy nem más, mint az emberi génállomány. De lege ferenda javaslatként megfogalmazható a génállomány helyett a jogi tárgyat jobban kifejező „örökítőanyag” alkalmazása.⁴⁹

⁴⁶Belovics Ervin, Molnár Gábor Miklós, Sinku Pál, Büntetőjog II.-Különös rész, Orac Kiadó, Budapest, 2023, 141.o.

⁴⁷Görgényi Ilona-Gula József-Horváth Tibor-Jacsó Judit-Lévay Miklós-Sántha Ferenc-Váradi Erika, Magyar büntetőjog Különös rész, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2013, 104.o.

⁴⁸Tatárné 2018, 552-563.o.

⁴⁹Kovács et al 7-23.o.

Beavatkozás az emberi génállományba (hatályos)	Beavatkozás az emberi örökítőanyagba (javaslat)
168. § (1) Aki az emberi vagy magzati génállományon, illetve emberi embrió génállományán annak megváltoztatására irányuló beavatkozást végez, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.	168. § (1) Aki az emberi örökítőanyagon annak megváltoztatására irányuló beavatkozást végez, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(A dolgozatban található valamennyi táblázatot a Szerző készítette)

A bűncselekmény elkövetési magatartása az emberi génállományba való beavatkozás, amely az orvostudományi kutatások során történik meg. Ez történhet génszabvány beavatkozással, de egyéb módon is, így pl. mesterségesen létrehozott génszakaszt visznek be a sejt génállományába. Az alapeset nem kívánja meg a génállomány megváltoztatását, mint eredményt, pusztán az erre irányuló beavatkozást bünteti.⁵⁰ A bűncselekmény célzatos, emiatt csak egyenes szándékkal követhető el. A beavatkozás célja a génállomány megváltoztatása.⁵¹

Az emberi génállományba történő beavatkozással kapcsolatos kísérletek

Hazai jogesetet a tényállás vonatkozásában még aligha említhetünk, viszont nemzetközi viszonylatban van rá precedens. 2018 novemberében születtek meg az első CRISPR-Cas9 technológiával génszerkesztett ikrek Kínában. Orvosuk mit sem törődve a technológiával szemben fennálló nemzetközi moratóriummal, valamint azzal a ténnyel, hogy a gyermekek egészségügyi problémájára más, hagyományos eljárás is alkalmazható, megszerkesztette a még embrionális korban lévő ikrek génjét.⁵² Az eljárásával kapcsolatos legfontosabb probléma az volt, hogy megszegte a kutatások legfontosabb szabályait, így nem végeztek preklinikai vizsgálatokat, nem került sor az eljárás hatósági engedélyezésére, a gyermekek szüleit sem tájékoztatta teljeskörűen az eljárásról, vagy annak lehetséges alternatíváiról. Továbbá, az eljárás az ikreknél nem életmentest hivatott szolgálni, hanem sokkal inkább arra akart rámutatni, hogy egy embriókori genetikai eljárás az egyed későbbi élete során is alkalmas lesz arra, hogy pl. ellenállóvá váljon a HIV vírussal szemben. A kutató megszegte a nemzetközi egyezmények

⁵⁰Balogh Ágnes: Az egészség védelme a büntetőjogban, Pécs, 2006, 68.o.

⁵¹Görgényi Ilona-Gula József-Horváth Tibor-Jacsó Judit-Lévay Miklós-Sántha Ferenc-Várad Erika: Magyar büntetőjog Különös rész, 2020, 131.o.

⁵²A HIV-vírus terjedéséhez fontos receptor génjét, a CCR5-öt darabolta fel annak érdekében, hogy védetté tegye az ikreket az apai HIV-vírus fertőzéssel szemben.

által támasztott követelményeket, ám ennek ellenére bejelentette, hogy folytatja a humán embriók mutációjának előidézése irányuló kísérleteit. Ennek a bejelentésnek a hallatára voltak olyanok, akik kijelentették, hogy a fennálló moratóriumot meg kell szüntetni, és a Nyugatnak mielőbb Kína nyomába kell erednie.⁵³

Ez a szemlélet katasztrófákat idézhet elő, hiszen előtérbe helyezné a kutatás és a tudomány szabadságát, háttérbe szorítva ezzel az emberi érdekeket. „A humán embriók genomjának módosítására irányuló törekvések lassacskán olyanná válnak, mint egy interkontinentális fegyverkezési verseny.”⁵⁴ Éppen ez az a helyzet, ami miatt a jogalkotó igen nehéz helyzetben van a (büntető)jogi szabályozás tekintetében hazánkban is. Hiszen a szabályozás, mint már említettem, nem lehet teljes mértékben tiltó. Elég csak belegondolni, hogy a teljeskörűen elutasító szabályozás kedvez az illegálisan létrehozott (és működő) géntechnológiai laborok kialakításának. Szükséges és indokolt gátat szabni a technológia térnyerésének, de kérdés, hogy mi az a határ, amin belül engedélyezhetők az adott cselekmények, és mi az, amin túlmenően már talán az (egész) emberi faj kerülne veszélybe?

5.2. A születendő gyermek nemének megválasztása

Dolgozatom szempontjából fontos kérdésként merül fel, hogy milyen motivációi lehetnek a születendő gyermek neme megválasztásának? A WHO három indikációt sorol fel:

1. az orvosi okok indukálta nemválasztás, valamely, a nemhez kötötten öröklődő betegség kiküszöbölése érdekében;
2. az USA-ban elterjedt „*family balancing*” felfogás, amelynek lényege, hogy a párok a saját autonómiájukba tartozó kérdésnek tekintik, hogy eldönthessék, milyen nemű gyermeket szeretnének;
3. társadalmi, kulturális felfogás által befolyásolt preferenciák, amelyek többnyire a fiúgyermek előnyben részesítését eredményezi, elsősorban Indiában és Kínában jellemző.⁵⁵

A szakirodalom a születendő gyermek neme befolyásolásának két fő tudományos módszerét különbözteti meg:

- PGD (*preimplantation genetic diagnosis*), vagyis az implantáció előtti genetikai diagnózis.⁵⁶ Ezen módszer során a mesterséges megtermékenyítéssel létrehozott embriókból, a

⁵³Szútor 2021, 163.o.

⁵⁴Mukherjee 2017, 527.o.

⁵⁵Tatárné 2018, 552-563.o.

⁵⁶PGD-Centre [http://en.pgd-center.hu/\(letöltve:2024.12.05.\)](http://en.pgd-center.hu/(letöltve:2024.12.05.))

megtermékenyítéstől számított 3. napon eltávolítanak egy-egy sejtet és ezt genetikai vizsgálatnak teszik ki. A vizsgálat során lehetőség nyílik bizonyos örökletes betegségek, genetikai rendellenességek kiszűrésére, és arra is, hogy a nem megfelelő genetikai állományúnak ítélt embriót megsemmisítsék és csak a megfelelő embriót ültessék be az anya méhében. Ez az eljárás azonban nem csupán a betegségek kiszűrésére alkalmas, hanem lehetőséget teremt arra, hogy a szülők által elképzelt külső tulajdonságokat megszerkesszék. A gyermek genetikai szerkesztésének az a legegyszerűbb módja, amikor a gének befolyásolása helyett nagyszámú embriót hoznak létre és az ő genetikai felépítésüket elemezve választják ki azt az egyedet, amely megfelel a szülők igényeinek.⁵⁷

- A magzati génállomány befolyásolásának másik lehetséges módszere a genetikai mérnökség, az ún. *genetic engineering*.⁵⁸ A beavatkozás lényege, hogy az embrió génállományát tudatosan úgy módosítják, hogy az megfeleljen a szülők igényeinek, azaz a születendő gyermek az eljárásnak köszönhetően pl. szőke hajú, kék szemű és magas intelligenciával rendelkező lesz. Ez az eljárás az USA-ban a family balancing térhódítása következtében igen népszerű és sok család él a lehetőséggel, hogy a családjuk a genetikai tervezés eredményeként a „kívánt nemű” gyermekkel bővüljön.⁵⁹ Fontos leszögezni, hogy a születendő gyermek nemének megválasztása pusztán reprodukciós célból, tilalmazott. Nincs olyan társadalmi, szociális érv, amely ennek megengedése irányába mutatna. Az USA-ban elterjedt family balancing felforgathatja a társadalom összetételét és összeegyeztethetetlen az európai erkölcsi hagyományokkal.⁶⁰

Különbséget kell tenni azonban az orvosi szempontból indokolt nemválasztás, illetve az orvosilag indokolatlan nemválasztás között. Egyes, nemhez kötötten öröklődő betegségek esetén indokolt lehet a születendő utód nemének megválasztása, a betegség továbbörökítésének megakadályozása céljából. A születési rendellenességek már a korai, magzati állapotban is felismerhetők, így az Oviedói Egyezmény 14. cikkelye is lehetőséget teremt arra, hogy a születendő gyermek nemének megválasztására irányuló eljárás megengedett legyen abban az esetben, ha erre a nemhez kötötten öröklődő betegségek elkerülése érdekében van szükség.

A hazai jogrend ezen rendelkezések érvényesülést a büntetőjogi szabályozásával is elősegíti. A Btk. 170. §-a szerint „*Aki a születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozást végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” Az

⁵⁷A New Fertility Technique Could Make ‘Designer Babies’ a Reality <https://gizmodo.com/a-new-fertility-technique-could-make-designer-babies-a-1791088748> (letöltve:2024.12.05.)

⁵⁸ Discover more about DNA, genes and genomes <https://www.yourgenome.org/> (letöltve:2024.12.05.)

⁵⁹Tatárné 2018, 552-563.o.

⁶⁰Julesz Máté: Az orvosi jog aktualitásai - Az eutanáziától a klónozásig. Medicina Kiadó, Budapest 2016. 33. o.

Egyezményrel összhangban, az Eütv. 182. § (1) bekezdése jelöli ki a büntetőjogi tilalmat áttörő háttérjogszabályokat. E rendelkezés szerint az utód nemének születése előtti megválasztására irányuló eljárások kizárólag a nemhez kötötten öröklődő megbetegedések felismerése vagy a megbetegedések kialakulásának megelőzésére végezhetők.

A bűncselekmény elkövetési magatartása a születendő gyermek nemének megválasztására irányuló eljárás. Minden, az Eütv. 182.§ (1) és (2) bekezdés hiányában végzett olyan eljárás vagy beavatkozás, amely az utód nemének megválasztására, illetőleg genetikai jellemzőinek megváltoztatására irányul, bűncselekményt valósít meg.⁶¹ További garanciális rendelkezés az Eütv. -ben, hogy csak abban az esetben lehet lefolytatni a gyermek nemének megválasztására irányuló eljárást, amennyiben abba az embriót létrehozó házastársak tájékoztatást követően, írásban beleegyeztek. [Eütv. 182.§ (4)] A bűncselekmény jogi tárgya az emberi élet természetes rendje.⁶²

5.2.1. A tényállás kapcsán felmerülő anomália

Ahogy a dolgozatban már említettem, abban az esetben, ha a szülőknél nemhez kötötten öröklődő betegség kórismézhető, mesterséges-in vitro- megtermékenyítéssel lehetőség van a születendő gyermek nemének megválasztására. A mesterséges megtermékenyítésre irányuló beavatkozások egy részében több petesejt sikeres megtermékenyítése következik be, mint amit az anyaméhbe beültetnek. (A beültetésre nem kerülő embriókat nevezi a szakirodalom „szám feletti” praeembrióknak.) A hatályos ágazati jogszabályok áttekintése után felvetődhet, hogy a mesterséges megtermékenyítés során a beültetésre szánt praeembriók közül csak bizonyos nemű praeembriókat ültet be a beavatkozást végző orvos, ezzel a születendő gyermek nemét – közvetett úton – megválaszthatja. Ebben az esetben már nem egészségügyi szempontok határoznák meg a születendő gyermek nemét. Az ilyen cselekmények a hatályos ágazati normák alapján rejtve maradhatnak, mivel a hivatkozott joganyag nem írja elő, hogy az asszisztált reprodukciós eljárás során, sikeres megtermékenyítés esetén, a keletkezett embriók biológiai nemét rögzítsék. E követelmény hiányában nem ellenőrizhető, hogy a megtermékenyített embriók közül, milyen neműeket, vagy milyen nemi túlsúllyal ültetett az orvos az anya testébe. A felvázolt cselekmény esetén az orvos a sikeresen megtermékenyített embriók biológiai nemét meghatározhatja – amely, önmagában nem, vagy csak alig bizonyítható –, ezt követően pedig csak a kívánt nemű embriókat ülteti be. Ezt a cselekményt a megtermékenyített praeembriók

⁶¹Görgényi Ilona, Gula József, Horváth Tibor, Jacsó Judit, Lévay Miklós, Sántha Ferenc, Váradi Erika: Magyar büntetőjog Különös rész, 2020, 133.o.

⁶²Tóth Mihály, Nagy Zoltán: Magyar büntetőjog- Különös rész, Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 84.o.

nemének dokumentálása, illetve a beültetett embriók hasonló dokumentálására vonatkozó kötelezettség hiánya miatt azonban nem lehet bizonyítani. Elengedhetetlen lenne tehát a hatályos ágazati jogszabályok pontosítása a látens visszaélések megakadályozása érdekében. Ennek alapján de lege ferenda javaslatként megfogalmazható annak a követelménynek a rögzítése, hogy a sikeresen megtermékenyített petesejtek milyen nemi jelleget hordoznak, majd pedig annak dokumentálása, hogy a mesterséges megtermékenyítés során ezekből milyen arányban ültettek be az anya szervezetébe.⁶³

A születendő gyermek nemének befolyásolása iránti igény az Európai Parlament figyelmét is felkeltette. 2013-ban kiadott állásfoglalásában kimondta, hogy a születendő gyermek nemének megválasztásának büntetőjogi tilalmazása megkerülhetetlen. A nemek közötti arányok eltolódásának egyik okaként a gendercídiumot jelölték meg.⁶⁴ A gendercídium egy olyan globális kérdés, mely világszerte aggodalomra ad okot. Gendercídiumról beszélünk minden olyan esetben, amikor az állapotos nők szándékosan vagy nyomás hatására úgy határoznak, hogy nem adnak életet lánygyermeknek, mert a közfelfogás szerint terhet jelent a társadalomra. Az állásfoglalás kiemeli, hogy a nemek közötti szelektív gyakorlatok megbontják a nemek közötti társadalmi egyensúlyt, ezáltal torzítják a nemek népességen belüli arányát, valamint komoly gazdasági, társadalmi hatásokat vonnak maguk után. Hangsúlyozza, hogy a gendercídium továbbra is bűncselekményt, súlyos emberi jogi jogsértést képez, ezért olyan eszközökre van szükség, amelyekkel kiiktathatók a patriarchális kultúra kialakulásának alapvető okai.⁶⁵ Szorgalmazza a Bizottság intenzívebb szerepvállalását a nemek közötti szelekció megelőzésében, valamint a reprodukív egészségügyi szolgáltatásokhoz és technológiákhoz való hozzáférés korlátozása helyett ezek felelősségteljes alkalmazását.

5.2.2. Morális és etikai aggályok a tényállás kapcsán

A CRISPR-Cas9 technológia alkalmazása a tudósokban is kételyeket vet fel. Mindez következik abból, hogy egyelőre nem bizonyult olyan hatékonynak az élő emberi szervezetben való alkalmazása,⁶⁶ mint a „kémcsövek kontrollálta világban”.⁶⁷ A társadalomtudósok és a bioetikusok számtalan mellette és ellene szóló érvet sorolnak fel. A technológiát támogatók

⁶³Kovács et al 2005, 7-23.o.

⁶⁴ Tatárné 2018, 552-563.o.

⁶⁵European Parliament resolution of 8 October 2013 on Gendercide: the missing women? (2012/2273(INI)); Official Journal of the European Union

⁶⁶ Repair of double-strand breaks induced by CRISPR–Cas9 leads to large deletions and complex rearrangements <https://www.nature.com/articles/nbt.4192> (letöltve:2024.12.05.)

⁶⁷Tatárné 2018, 552-563.

egyik fő érve, hogy ki lehet szűrni az öröklődő betegségeket, majd pedig végleg el lehet őket távolítani. Ez pozitívan befolyásolná a várható átlagélethezt, emellett hatalmas terhet venne le a közegészségügyről. A legfontosabb morális érv a magzati génmódosítás mellett a felesleges szenvedés megszüntetése, mivel a génekhez kötöten öröklődő betegségek kiiktatásával elkerülhető lenne a halálos betegségekkel járó hosszú szenvedés, így az lenne az immoralis, ha nem vennénk igénybe ezeket a lehetőségeket. Az örökletes betegségeket célzó génmódosítás elfogadottságot élvez, azonban az egészséges embriók szűrése vagy módosítása abból a célból, hogy azok esetlegesen átlag fölötti tulajdonságokat kapjanak, már más morális kérdéseket vet fel.⁶⁸

Az orvosi indikáció nélküli beavatkozás melletti egyik álláspont amellet érvel, hogy a szülők döntési autonómiájába tartozik az is, hogy eldönthessék, milyen gyermeket szeretnének. Kérdés, hogy ha ezzel nem ártanak a születendő gyermeknek, akkor miért ne választhatnák meg a nemét? Ezzel nem ártanak a társadalomnak sem. Az elv megfordításából azonban azonnal adódik az ellenérv is: a gyereknek nem lenne „választási lehetősége”, mivel génjeiről teljes mértékben a szüleik döntenének, ám ennek az ellenérvnek is megvan az alternatívája, hiszen a természetes úton fogant gyermek sem dönthet a génjeiről.⁶⁹

A genetikailag módosított emberek megjelenésének káros társadalmi hatásai is lehetnek. Az eljárások magas költségei miatt kezdetben csak a tehetősebb réteg engedhetné meg magának ezeket a beavatkozásokat, melynek az eredménye egy még szétagoltabb társadalom lenne.⁷⁰ Ugyanakkor megvan rá a tendencia, hogy az új technológiából előbb-utóbb tömegtermék lesz. Az eljárás széleskörű alkalmazásának másik lehetséges veszélye az emberi faj genetikai sokszínűségének elvesztése. További kérdés, hogy mennyire tekinthetik a szülők a génmódosított gyereket a saját gyereküknak, ha a szülők által kívánt külső/belső elérése érdekében olyan géneket ültetnek be a gyermek génállományába, melyek egyik szülőknben sem találhatóak meg. Milyen szülők ők? Biológiai? Genetikai?⁷¹

Hangsúlyozandó, hogy a CRISPR-Cas9 technológia laboratóriumi körülmények között pontosnak bizonyult, kellő hatékonysággal találja meg és hasítja el a kívánt DNS-szakaszt, ám amíg a laborban egy-egy sikertelen kísérlet esetén újra lehet próbálkozni, addig emberi embriók esetén ez nem lehetséges.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Tatárné 2018, 552-563.o.

⁷⁰ Designer babies: an ethical horror waiting to happen? *theguardian.com/science/2017/jan/08/designer-babies-ethical-horror-waiting-to-happen* (letöltve: 2024.12.05.)

⁷¹ Tatárné 2018, 552-563.o.

A következőkben egy általam végzett, a születendő gyermek nemének megválasztásával kapcsolatos kutatást fogok ismertetni. A felmérésből kitűnt, hogy amennyiben a születendő gyermek nemének megválasztására orvosi indikáció alapján kerülne sor, a megkérdezettek többsége (63,6%) igénybe venné az eljárást, ezzel szemben, ha az eljárás célja a születendő gyermek genetikai tulajdonságainak befolyásolása lenne, a kutatásban részt vevő alanyok 81%-a utasítja el a beavatkozást.⁷² Felvetődhet a kérdés, hogy a társadalom morális értékítélete változna-e, ha az eljárás mindenféle káros mellékhatás nélkül alkalmazható lenne?

5.3. Emberi ivarsejt tiltott felhasználása

A társadalom felfogása az emberi reprodukcióra irányuló eljárások megítélése tekintetében jelentősen megváltozott a XXI. századra. Míg 1978-ban szenzációnak számított, hogy megszületett az első „lombikbébi”, addigra napjainkban már szinte rutineljárásoknak tekinthetők a meddőség kezelését szolgáló mesterséges reprodukciós technikák. (Ezek összefoglaló elnevezése: asszisztált reprodukciós technikák.)⁷³ Az asszisztált reprodukció, azon belül pedig az anyatesten kívüli művi megtermékenyítés, fontos mérföldkőnek számított a meddőség elleni küzdelemben és az orvostudomány fejlődésében.⁷⁴ Manapság egyre több fiatal pár kénytelen szembenézni a terméketlenséggel, számukra jelentenek megoldást az Eütv. -ben felsorolt, emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások.⁷⁵

A reprodukciós eljárások eleinte nem élveztek társadalmi támogatottságot, amelynek gyökereit abban a felfogásban találhatjuk, hogy a gyermeknemzés férfi és nő komplementerében történik, melyből mindenki más ki van zárva. Tény azonban, hogy a gyermekáldás a meddő pároknak a családi élet kiteljesedését jelenti, valamint nem szabad megfeledkezni az orvostudomány részéről jelentkező igényekről sem, amelyek gyakran utat kívánnak nyitni pl. az ivarsejt- felhasználás, embrió-felhasználás felé.⁷⁶ A reprodukciós eljárások léte ma már egyértelműen elfogadott. Amint a társadalom felfogása megváltozott a reprodukciós eljárásokkal kapcsolatban, a hangsúly a következményekre helyeződött át, és arra,

⁷² A kutatásban 130 személy vett részt, a megkérdezettek 51%-a 18-26 év közötti.

⁷³ Navratyil Zoltán: A asszisztált reprodukciós eljárások főbb fajtái és történeti kialakulásuk az etikai jogi reakciók tükrében, PPKE-JÁK, *Iustum Aequum Salutare VII.* 2011/1., 1.o.

⁷⁴ Navratyil Zoltán: A varázsló eltöri pálcáját? Az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukтив klónozásig-A jogi szabályozás kontúrjai, Budapest, 2010, 3.o.

⁷⁵ Tatárné 2017, 28.o.

⁷⁶ Navratyil 2010, 4.o.

hogy milyen problémák vetődnek fel az emberi ivarsejtek és az embriók feletti rendelkezés kapcsán.⁷⁷

A jogalkotó is reagál ezekre a kérdésekre, az emberi ivarsejt tiltott felhasználásával kapcsolatos rendelkezés a Btk. 169. §-ában található. Ennek értelmében, *aki halottból vagy halott magzatból származó ivarsejtet emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásra használ fel, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Aki emberi ivarsejt tiltott felhasználására irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.* A bűncselekmény elkövetési tárgya a halott emberből, illetve a halott magzatból származó ivarsejt, ezért fontos annak a meghatározása, hogy büntetőjogi értelemben mikor beszélünk halotról. A büntetőjog tudománya a halálnak két fajtáját különbözteti meg, a klinikai halált és biológiai halált. Ezek közül a biológiai halált tekinti az emberi élet megszűnésének, amely az agyműködés irreverzibilis megszűnésével azonos. A halott magzat vonatkozásában meg kell jegyezni, hogy a bűncselekményt kizárólag a már megszületett, de életjelenséget nem mutató magzatokkal összefüggésben lehet elkövetni. Magzatról a fogantatást követő 12. héttől beszélhetünk.⁷⁸ Az anyaméhben a magzati agyműködés vizsgálata nem lehetséges, tehát a biológiai halál definícióját is nehezen alkalmazhatjuk. A tényállás tehát csak olyan beavatkozások elvégzését tilalmazza, ahol kétséget kizáróan megállapítható a magzat, valamint az egyén halála.⁷⁹ Tehát a klinikai halál állapotában lévő személytől és a 12 hetesnél fiatalabb magzatból (embrióból) származó ivarsejt felhasználása nem bűncselekmény. A bűncselekmény elkövetője bárki lehet, kizárólag szándékosan követhető el. Kiemelkedő tárgyi súlyára tekintettel a törvény a bűncselekmény előkészületét is büntetni rendeli.⁸⁰

A különböző asszisztált reprodukciós beavatkozások száma és eredményessége világszerte növekszik. Ez megteremtette annak a lehetőségét, hogy az ivarsejteket fagyasztva tárolják, majd pedig felhasználják őket egy esetleges mesterséges megtermékenyítés során. Általában akkor szokták ezt az eljárást alkalmazni, ha feltételezhető, hogy az ivarsejtek sterilitást eredményező károsodása következik be. Többben azonban épp a haláluk esetére helyezik letétbe ivarsejtjeiket: az iraki háborút megelőzően számos katona kereste fel e célból a spermiumbankokat, mivel az USA-ban nem tilalmazott beavatkozás az ivarsejt donor halálát

⁷⁷Tatárné 2017, 28-29.o.

⁷⁸Az egészségügyről szóló törvény 165. § a) embrió: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, b) magzat: a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől.

⁷⁹Tatárné 2017, 29.o.

⁸⁰Tóth, Nagy 2014, 81.o.

követő mesterséges megtermékenyítés.⁸¹ Adódik a kérdés, hogy amennyiben hazánkban ivarsejt fagyasztására kerül sor, majd pedig meghal a donor, az is a post mortem megtermékenyítés esetkörébe tartozik?

A mesterséges megtermékenyítés bármilyen formájánál szükséges a beleegyezés mindkét fél részéről. Az Eütv. alapján ugyanis a humán reprodukciós eljárás megkezdését megelőzően a beavatkozást végző orvos az egyidejűleg, személyesen megjelent kérelmezőket tájékoztatja a humán reprodukciós eljárásról szóban és írásban is.⁸² Éppen ezért érthetetlen a büntetőjogi szabályozás, hiszen sem az agyhalál, sem pedig a klinikai halál állapotában lévő személy esetében nem beszélhetünk személyes megjelenésről, illetve egyedi tájékoztatásról. Ennek értelmében sem az agyhalál, sem pedig a klinikai halál állapotában lévő személy esetében sem állnak fenn a humán reprodukciós eljárás elvégzésének a feltételei, hiszen a beavatkozás előtti tájékoztatás nem végezhető el, továbbá, az írásbeli beleegyezés az eljárásra vonatkozóan nem szerezhető be. Vagyis ebben a tényállásban a jogalkotó olyan tájékoztatási és beleegyezési klauzulákat állít fel, melynek hiányában a beavatkozás nem végezhető el.⁸³

A fentiekre tekintettel az ivarsejt felhasználásnak büntetőjogi tilalmát ki kellene terjesztetni a klinikai, illetve az agyhalál állapotában lévő személyekre is, hiszen a beleegyezés – ami a mesterséges megtermékenyítés alkalmazásának kardinális eleme – még fel sem merülhet jelen személyek esetén.⁸⁴

A büntetőjogi normaszöveg pontatlansága miatt tisztázatlan továbbá annak a helyzetnek a megítélése, amikor valaki még életében letétbe helyezte az ivarsejtjeit egy későbbi asszisztált reprodukciós eljáráshoz történő felhasználás céljából, ám időközben elhalálozik. A normaszöveg szigorú nyelvtani értelmezése alapján nem tekinthető bűncselekménynek az ilyen ivarsejtek felhasználása mesterséges megtermékenyítés során, mivel nem halottból származik, viszont közel azonos a társadalomra veszélyessége a hatályos tényállással. Hiszen az ivarsejt donor halála már mindkét esetben bekövetkezett, az pusztán technikai kérdés, hogy az ivarsejteket a sejtbankból biztosítják, vagy a holttestből. Felmerül a kérdés, hogy a jogalkotó miért éppen a halottból származó ivarsejt felhasználását pönalizálja?⁸⁵ Jelen tényállásban ugyanis nem a halál beálltát követően végzett mesterséges megtermékenyítés a tilalmazott, hanem a halott teste válik a védelem tárgyává, tehát a büntetőjog azt ítéli társadalomra veszélyesnek, ha halottból vagy halott magzatból távolítanak el ivarsejtet, ezt követően pedig

⁸¹Kovács 2015, 202.o.

⁸²Tatárné 2017, 30.o.

⁸³Uo.

⁸⁴ Kovács 2015, 205-206.o.

⁸⁵ Kovács 2015, 206-207.o.

felhasználják mesterséges megtermékenyítés során.⁸⁶ Tehát társadalomra veszélyesnek tartjuk, ha a halott testéből távolítanak el ivarsejtet, és azzal megtermékenyítést végeznek, de nem tartjuk veszélyesnek, ha korábban elhunyt személy ivarsejtjével tesszük ugyanezt?

A dolgozatban kifejtettek alapján javasolt normaszöveg:

Hatályos	Javaslat
Emberi ivarsejt tiltott felhasználása	Emberi ivarsejt tiltott felhasználása
169. § (1) Aki halottból vagy halott magzatból származó ivarsejtet emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásra használ fel, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.	169. § (1) Aki halottból, halott embrióból, vagy magzatból származó ivarsejtet emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásra használ fel, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A humán reprodukciós eljárások tekintetében azokat a magatartásokat kell kriminalizálni, amelyek elítélése tekintetében széles társadalmi konszenzus uralkodik.⁸⁷ A hatályos normaszöveg elemzése alapján megállapítható, hogy a jogalkotó egy olyan büntetőpolitikai döntést tár elénk, amely kevésbé veszi figyelembe az orvostudomány eszköztárának valós terjedelmét, és egy olyan cselekményt rendel büntetni, mely esetén nehezen igazolható a büntetőjog egészére igaz „szükségesség és arányosság abszolút obligója”.⁸⁸ Azaz, ha a post mortális megtermékenyítés tilalmazását indokoltnak látja a jogalkotó, akkor szükséges lenne a hatályos normaszöveg pontosítása és kiterjesztése.

5.4. Emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése

Kapcsolódó nemzetközi jogi dokumentumok

A Nürnbergi Kódexet 1947-ben fogadták el, amely az első mérföldkőnek számít az emberen végezhető kutatás szabályozása tekintetében. A kódex tíz alapelvet rögzít. Többek között kimondja, hogy kutatás csak akkor végezhető, ha az a társadalom számára hasznos és az egyénnek sem okoz fizikai vagy mentális fájdalmat. A kódex alapjaiban változtatta meg az emberen végezhető kutatások megközelítését, fontos kiemelni, hogy emberkísérletek helyett már az embereken végezhető kutatásról beszél.⁸⁹

⁸⁶Tatárné 2017, 30.o.

⁸⁷ Kovács et al 2005, 7-23.o.

⁸⁸ Kovács 2015,

⁸⁹Fifty Years Later: The Significance of the Nuremberg Code
<https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJM199711133372006> (letöltve: 2024.01.05.)

A Nürnbergi Kódexet az 1964-ben elfogadott Helsinki Deklaráció⁹⁰, illetve az 1996-ban elfogadott International Conference of Harmonisation Good Clinical Practice (ICH-GCP) irányelvek követték. A Helsinki Deklaráció egyik legfontosabb alapelve, hogy orvosi kutatás csak abban az esetben végezhető, ha annak előnyei meghaladják a kutatás alanyait érintő kockázatokat és terheléseket. (Declaration of Helsinki,16.) Rögzíti továbbá, hogy az embereken végzett orvosi kutatásoknak önkéntes beleegyezésen kell alapulniuk, valamint a kutatás alanyát tájékoztatni kell a kutatás előre látható kockázatairól, a kutatás céljáról. (Declaration of Helsinki,25.,26.) Az ICH-GCP irányelvek, vagyis a helyes klinikai gyakorlatról szóló irányelvek az embereken végzett klinikai vizsgálatok tervezésének, kivitelezésének, dokumentálásának és jelentésének nemzetközi etikai és tudományos követelményrendszere.⁹¹ A leglényegesebb uniós szabályokat a már tárgyalt Oviedói Egyezmény tartalmazza, mely részletesen szabályozza az emberen végezhető kutatás feltételeit.

A magyar belső jog összhangban van az említett nemzetközi egyezményekkel. Az Alaptörvény X. cikke rögzíti, hogy Magyarország biztosítja a tudományos kutatás szabadságát, míg a III. cikk kimondja, hogy *tilos emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni*. Az Alaptörvényben foglaltak kibontása jelenik meg az Eütv. emberen végzett orvostudományi kutatásokról szóló VIII. fejezetében. A törvény értelmében az emberen végzett orvostudományi kutatás célja a betegségek kórismézésének, gyógykezelésének, megelőzésének és rehabilitációjának javítása, okainak és eredetének jobb megismerése. (Eütv. 157. §) A törvény (témám szempontjából) különösen hangsúlyos rendelkezései rögzítik, hogy kutatás cselekvőképes személyen írásbeli beleegyezésének birtokában, engedélyezett kutatási terv alapján végezhető. [Eütv. 159.§ (1) a), e)]

Az emberen végezhető kutatás szabályainak megszegését a Btk. 171. §-a szabályozza: *„Aki emberen orvostudományi kutatást engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően végez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”* A bűncselekmény jogi tárgya az orvostudományi kutatás rendje, amit a fenti jogszabályok töltenek ki tartalommal.

Az elkövetési magatartás két fordulatban valósulhat meg. Az első fordulat az engedély hiányában végzett kutatás, míg a második fordulat az engedélytől eltérően végzett kutatás. Az elkövetési magatartás második fordulatának vizsgálata során megállapítható, hogy annak

⁹⁰WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Participants, Adopted by the 18th WMA General Assembly, Helsinki, Finland, 1964

⁹¹ICH-GCP A Helyes Klinikai Gyakorlat Irányelvei, ICH Irányító (Steering) Bizottsága, 1996, 2.o.

tanúsítása egyszerre vetheti fel a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés⁹² és az emberen végezhető tudományos kutatás szabályainak megszegése bűncselekmények megállapíthatóságát, mivel a klinikai vizsgálatok végzésének szabályai -az orvos, illetve a kutató oldaláról nézve-egyben foglalkozási szabályoknak is minősülnek.⁹³

Példa a bűncselekményre a hazai gyakorlatból

A Fővárosi Törvényszék bűnösnek mondta ki a vádlottat „emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése” miatt indult büntetőügyben. A vádirat szerint a vádlott és tette társai egy antigént és egy immunizáló kezelést dolgoztak ki, amelynek alkalmazásával (meggyőződésük szerint) az érelmeszesedés megelőzhető. Budapesti, illetve miskolci helyszíneken több, mint 45 ember részére végeztek immunizáló kezelést. A bíróság megállapítása szerint a szernek az emberi szervezetbe juttatása az Eütv. értelmében emberen végezhető kutatásnak minősül, ezen tevékenység folytatása pedig hatósági engedélyhez kötött. A vádlott nem rendelkezett a tevékenysége végzéséhez szükséges engedéllyel, vallomásában előadta, hogy szándékosan nem engedélyeztette az általa előállított szert, mivel attól félt, hogy „ellopják” a fejlesztését az engedélyezési eljárás során.⁹⁴

5.5. Embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése

Az Oviedói Egyezmény külön cikkben említi az embriókon végzett in vitro⁹⁵ kutatás szabályait.⁹⁶ Ennek értelmében, amennyiben törvényben megengedik az embriókon végzett in vitro kutatást, a törvénynek megfelelő védelmet kell biztosítani az embrió számára, emberi embrió létrehozása kutatási célból tilos. (Oviedói Egyezmény 18.cikk 1.2.) Az embriókkal és ivarsejtekkel végezhető kutatás szabályait az Eütv. tartalmazza.⁹⁷

A hazai jogalkotó a büntetőjog eszközeivel is tilalmazza az embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegését. A törvény értelmében, „*aki emberi ivarsejten,*

⁹²Btk.165. § (1) Aki foglalkozási szabály megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi sértést okoz, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁹³Tatárné 2017, 37-38.o.

⁹⁴ <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok>, B.1208/2017/6 (letöltve: 2024.11.12.)

⁹⁵Az in vitro (üvegben) végzett vizsgálat jelentése, hogy azt élő szervezeten kívül végzik, és általában izolált szervekre, sejtekre terjed ki.

⁹⁶Oviedói Egyezmény 18.cikk

⁹⁷180. § (1) Embriókkal vagy ivarsejtekkel kizárólag a) az egészségügyi államigazgatási szerv engedélye alapján, b) az engedélyben meghatározott dokumentációs rendnek és az egyidejűleg jóváhagyott kutatási tervnek megfelelően, és c) a kutatás célja szerinti szakmai feltételekkel rendelkező egészségügyi szolgáltatónál vagy más kutatóhelyen végezhető kutatás.

emberi embrió engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően orvostudományi kutatást végez, vagy emberi embriót kutatási célból létrehoz, büntettet követ el". [Btk. 172.§ (1)] A tényállás második bekezdésében a súlyosabban minősülő fordulatokat találjuk. Ezek alapján súlyosabban büntetendő az elkövető, ha emberi embriót állat szervezetébe átültet, emberi és állati ivarsejtet egymással megtermékenyít, olyan emberi embriót, amellyel kutatást végeztek, emberi szervezetbe beültet. [Btk. 172.§ (2) a) -c)]. (A felsorolás exemplifikatív jellegű.)

A törvény külön szakaszban rendelkezik az emberi embrió génállományának megváltoztatásának szabályairól. [Btk. 173.§ (1)] Ezzel kvázi megismétli a Btk. 168.§-ában rögzített tényállást. (Beavatkozás az emberi génállományba.) Ezen túlmenően kriminalizálja az embrió sejtjeinek szétválasztását, valamint az embrió felhasználását olyan célból, hogy a fogamzással kialakult tulajdonságoktól eltérő vagy további sajátossággal rendelkező egyedet hozzanak létre. [Btk. 173.§ (2)] A bűncselekmény jogi tárgya az orvostudományi kutatás törvényességéhez fűződő társadalmi érdek.⁹⁸

5.6. Genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása (Klónozás)

A klónozás egy olyan élőlény előállítását jelenti, amely a másikkal genetikailag teljesen megegyezik. Technikai lebonyolítását illetően: egy testi sejt sejtmagjának és egy sejtmagjától megfosztott petesejtnak az egyesítésével jön létre a klónozott egyed.⁹⁹ A klón legfontosabb tulajdonsága, hogy az utódszervezet genetikai szempontból teljesen megegyezik az anyaszervezettel, így klónoknak nevezzük az ugyanazon DNS-ből ivartalanul létrehozott genetikailag azonos utópopulációt.¹⁰⁰ Az asszisztált nemzés technológia fejlődésének felgyorsulásával a klónozással történő emberi reprodukció lehetősége több mint elméleti lehetőséggé vált. Fejlettebb állatok esetében ez 1996-ban járt sikerrel, amikor is a klónozással létrehozott kisbárány (Dolly) az egész világon sajtószenzációvá vált.¹⁰¹ Hazai viszonylatban is említhetünk egy példát, ugyanis 2006-ban magyar kutatók hozták létre Klonillát, a klónozott egeret.¹⁰² A klónozás tehát ma már egy növényekkel kapcsolatos rutin eljárás, valamint egy állatokkal és emberekkel kapcsolatos reprodukciós technika. Az eljárás olyan problémákat vet

⁹⁸Belovics et al 2023, 147., 148.o.

⁹⁹Jobbágyi 2014, 187. o.

¹⁰⁰Tatárné 2017, 41. o.

¹⁰¹Judit Sándor: Genetic Information: *Science, Society, and Legal Norms*, p. 37.

<https://energy.ceu.edu/sites/default/files/publications/cps-book-society-and-genetic-information-2003-intro-chapter.pdf> (letöltve: 2024. 11.19.)

¹⁰²https://ng.24.hu/tudomany/2006/11/16/megszulett_klonilla_az_elso_magyar_klonozott_eger/ (letöltve: 2024. 11.03.)

fel, melyek erkölcsi minőségüket tekintve teljesen újak a bioetikai-büntetőjogi gondolkodás történetében.¹⁰³

Az Alaptörvény II. cikkének (3) bekezdése tilalmazza a klónozást, amikor kimondja, hogy „tilos a teljes emberi egyedmásolás”. Az alkotmányos rendelkezés mindenben megfelel az 1997-ben elfogadott Oviedói Egyezménynek és a Kiegészítő Jegyzőkönyvének. Az Oviedói Egyezmény első Kiegészítő Jegyzőkönyvének Preambuluma kimondja, hogy az emberi méltósággal ellentétes és az embert eszközzé alacsonyítja le az a gyakorlat, amely emberi lényekkel azonos emberi lények létrehozására irányul. A jegyzőkönyv szerint tilos az olyan beavatkozás is, amely egy másik élő vagy holt emberi lényvel genetikailag azonos emberi lény megteremtését¹⁰⁴célozza. A jegyzőkönyv meghatározza, hogy mit tekinthetünk „genetikailag azonos lénnyek”¹⁰⁵, de nem rendelkezik arról, hogy melyek a klónozás tiltásának érvei, holott ezek etikai útmutatásként szolgálhatnának a későbbiekben. A klónozással szemben leggyakrabban felhozott érv, hogy beleszól a természet rendjébe és a ma még bizonytalan technika alkalmazásának előre nem látható hosszútávú következményei lennének.¹⁰⁶

A klónozás tekintetében különbséget kell tenni az ember klónozása (reproduktív klónozás) és az emberi testrészek klónozása (terápiás célú klónozás között). Többnyire a viták keresztüzében a reproduktív célú klónozás áll, míg a klónozás iránti érdeklődés egyik fő oka a terápiás célú klónozás lehetőségének perspektívája. A terápiás klónozással előállított őssejtek alkalmasak lehetnek arra, hogy sejt-és szövetpótlásra, vagy génterápiára használják őket.¹⁰⁷ Amennyiben nem másolják le a teljes emberi egyedet, hanem annak csak egy szövetét, vagy szervét hozzák létre, nem történik emberi egyed másolása. Vannak olyan államok, ahol egyáltalán nem szabályozzák ezt a kérdést, míg más államokban (pl. Egyesült Államok egyes államai, Svédország) a terápiás célú klónozás megengedett. Magyarország Alaptörvénye úgy rendelkezik, hogy tilos az emberi egyedmásolás,¹⁰⁸ így a szakirodalom szerint hazánkban a terápiás célú klónozás megengedett, de legalábbis nem tiltott, hiszen az nem egy ember génállományával teljes mértékben megegyező génállományú ember létrehozására törekszik.

¹⁰³Tatárné 2017, 41.o.

¹⁰⁴2002. évi VI. törvény 1998. évi Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk

¹⁰⁵2002. évi VI. törvény 1998. évi Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk: egy másik emberi lényvel „genetikailag azonos” emberi lény kifejezés azt az emberi lényt jelenti, akinek egy másikéval genetikailag megegyező sejtmagállománya van.

¹⁰⁶Tatárné 2017, 42.o.

¹⁰⁷Uo.

¹⁰⁸Alaptörvény III. cikk (3)

5.6.1. A hatályos magyar tényállás

A Btk. 174. §-a szabályozza a klónozással kapcsolatos tényállást, mely a következőképpen rendelkezik: „*Aki orvostudományi kutatás vagy beavatkozás során egymással genetikailag megegyező emberi egyedeket hoz létre, bűntett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” A bűncselekmény tárgyi súlyát mutatja, hogy a jogalkotó az előkészületet is büntetni rendeli. (Btk. 174. § (2) bek.)

A bűncselekmény jogi tárgya a klónozás tilalmának fenntartásához fűződő társadalmi érdek. A klónozás tilalma mind a hazai, mind a nemzetközi szakmai és politikai gondolkodásban messzemenően támogatott. Az államok egyetértének abban, hogy a klónozás engedélyezése és gyakorlati alkalmazása beláthatatlan következményekkel járna, nincs olyan jogi vagy erkölcsi érdek, amely alapján elfogadható lenne egymással genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása.¹⁰⁹ Az ezen a téren kialakult konszenzust a jogi normák is tükrözik, mint említettem, az Alaptörvény és az Oviedói Egyezmény expressis verbis tiltja az emberi egyedmásolást. Az Eütv. irányadó rendelkezése pedig kimondja, hogy reprodukciós eljárás vagy más egészségügyi szolgáltatás, illetve orvostudományi kutatás során egymással genetikailag megegyező egyedek nem hozhatók létre. [Eütv. 180.§ (5)]

Mi indokolja a radikális állami beavatkozást a klónozás terén? Milyen magasabb rendű értékek védelmében tiltja meg a jog a reprodukciós szabadság ilyen irányú gyakorlását? Egyes vélemények szerint a reprodukciós célú klónozás, mint a gyermekvállalás formája, nem sokban különbözik a már adott reprodukciós eljárásoktól, amelyek esetenként szintén lehetővé teszik a gémmanipulációt, az eredmény pedig mindkét esetben egy gyermek. Nehéz kézzelfogható magyarázatot adni, ami pedig adott lehet, annak nehéz a mélyére hatolni.¹¹⁰

A nyugati kultúrák tradicionális dekmokráciaszemlélete alapján körvonalazható, hogy a társadalom széles köre által elutasított eljárás alkalmazását a jogalkotók nem engedélyezik, s ezzel csak igen szűk körben sértenek más értékeket, mint pl. a reprodukciós szabadság gyakorlása. Szélesebb társadalmi hatását vizsgálva, az állami beavatkozás indokoltnak tűnik a genetikai diverzitás megóvása érdekében.¹¹¹ Mindemellett fontos kiemelni, hogy az emberi élet kezdetébe történik a beavatkozás, aminek a transzcendenciáját, megfoghatatlanságát nehéz elvitatni.¹¹²

¹⁰⁹Kovács 2015, 136.o.

¹¹⁰Kovács 2015,137.o.

¹¹¹Navratyil Zoltán: Az ember reprodukciós klónozásának jogi perspektívái, *KJSZ*, 2011/3., 45-51. o.

¹¹²Kovács 2015,138-139.o.

A bűncselekmény elkövetési tárgyai az egymással genetikailag megegyező emberi egyedek. Sem a Btk., sem pedig az Eütv. nem ad arra meghatározást, hogy mikor lehet két emberi egyedet egymással azonosnak tekinteni, így csupán az Oviedói Egyezményre lehet hagyatkozni e kérdéskört illetően. Az Oviedói Egyezmény szerint: egy másik emberi lénnyel „genetikailag azonos” emberi lény kifejezés azt az emberi lényt jelenti, akinek egy másikéval genetikailag megegyező sejtmagállománya van. (Oviedói Egyezmény 1.cikk 2.pont)¹¹³

A bűncselekmény elkövetési magatartása az egymással genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása. Az Eütv. 180.-ának (5) bekezdése szerint reprodukciós eljárás vagy más egészségügyi szolgáltatás, illetve orvostudományi kutatás során egymással genetikailag megegyező egyedek nem hozhatók létre. E tilalom alól semmilyen kivételt nem állapít meg a törvény. A Btk. tehát az Eütv. rendelkezéseinek megfelelően pönalizálja a klónozást, mely eljárás az ivarsejtek felhasználása nélküli reprodukciót jelenti.¹¹⁴ Az Emberi Gének és Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 11. cikkelye szerint nem megengedhető és az emberi méltósággal ellentétes az emberi lény klónozása.¹¹⁵ A törvény megfogalmazásából kitűnik, hogy a tevékenység bármilyen okból történő végzése tilalmazott, mivel a klónozás a génmanipuláció legveszélyesebb esete, nincs olyan jogilag megengedhető érdek, amely indokolná az egymással genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozását.¹¹⁶

A bűncselekmény elkövetője bárki lehet, kizárólag szándékosan követhető el, a dolus directus és a dolus eventualis egyaránt felmerülhet. A bűncselekmény előkészülete is büntetendő.

5.7. Emberi test tiltott felhasználása

A szervátültetésre váró betegek esetében gyakran élet-halál kérdése, hogy lesznek-e megfelelő szervdonorok. Maga a szervátültetés napjainkban rutineljárásnak minősül, azonban nehezítő körülmény, hogy sokkal nagyobb a kereslet az emberi szervek iránt, mint a kínálat, amelynek az eredménye a szervkereskedelemmel foglalkozó illegális hálózatok kiépülése. Éppen ezért volt szükség egy olyan tényállás beépítésére a Btk.-ba, ami a szervkereskedelem elleni hatékonyabb fellépést szolgálja.¹¹⁷

A Btk. 175. §-a a következőképpen rendelkezik: *„Aki emberi gént, sejtet, ivarsejtet, embriót, szervet, szövetet, halott testét vagy annak részét, illetve halott magzatot jogellenesen*

¹¹³Kovács 2015,139.o.

¹¹⁴Belovics et al 2023,149.o.

¹¹⁵Kovács 2015, 139.o.

¹¹⁶T/6958. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről, Magyarország Kormánya, 2012, 295. o.

¹¹⁷Tatárné 2017,43.o.

megszerez, vagyoni haszonszerzés végett forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” A bűncselekmény súlyosabban minősül, ha az emberi test tiltott felhasználását egészségügyi szolgáltató alkalmazottja a foglalkozása körében követi el. [Btk. 175.§ (2)] Mindkét esethez kapcsolódó minősítő körülmény a bűncselekmény 18 éven aluli személy sérelmére, üzletszerűen vagy bűnszövetségben történő elkövetése. [Btk. 175.§ (3)] A jogalkotó a cselekmény kiemelkedő tárgyi súlyára tekintettel az előkészületet is büntetni rendeli. [Btk. 175.§ (4)] A bűncselekmény alanya az első esetben bárki lehet, míg a második eset speciális alanyi kört feltételez. A részességre, tehát a felbujtásra és a bűnszövetségre az általános szabályok vonatkoznak. Mindkét alapeset csak szándékosan követhető el.¹¹⁸

A bűncselekmény jogi tárgya a testi integritás fizikai komponensének, valamint az emberi testnek mint biológiai entitásnak a védelme.¹¹⁹ Az elkövetési tárgyakat (emberi gén, sejt, ivarsejt, embrió, szerv, szövet, halott teste, illetve halott magzat vagy ezek részei) felsorolja a Btk., ám konkrét esetben nehézségeket is okozhat a pontatlan jogalkotói megfogalmazás, így pl. emberi sejtet használnak fel a humán inzulin előállításához is. (haszonszerzési célzat is fennállhat)¹²⁰ A Btk. az embrió fogalmát kiterjeszti az anya testéből kikerült, valamint az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárás során létrejött, illetve létrehozott, de a méhbe be nem ültetett embrióra is. [Btk. 175.§ (5)]

A törvényi tényállás a szervkereskedelem szankcionálása mellett az emberi szervezet egyes alkotórészeinek (szövet, sejt), illetve az egyedfejlődés korai szakaszában lévő embriónak, és a halott testének jogellenes megszerzését, vagyoni haszonszerzés céljából történő forgalomba hozatalát is büntetni rendeli.¹²¹

Adódik a kérdés, hogy valamely emberi testből származó szövetegyüttes (pl. hajtincs) megszerzése kegyeleti célból jogellenesnek tekinthető-e. Dogmatikailag helyes megoldásként a társadalomra veszélyesség hiányának a fennállása említhető, viszont elképzelhető, hogy változna a társadalom erkölcsi értékítélete a hajtincsnél szokatlanabb emlékek (pl. elhunyt édesapa jobb keze) megőrzése kapcsán.¹²²

Az Eütv. részletesen szabályozza az élő személy testéből történő szerv-, illetve szövetkivételre, (Eütv. 204-210.§) valamint a halottból történő szerv-és szöveteltávolításra vonatkozó szabályokat. (Eütv. 211-214.§) Ennek értelmében szerv és szövet eltávolítására

¹¹⁸Belovics et al 2023,151.o.

¹¹⁹Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz, Szerk.:Karsai Krisztina, Complex Kiadó, Budapest, 2013, 348.o.

¹²⁰Karsai 2013,348.o.

¹²¹Tatárné 2017,44.o.

¹²²Karsai 2013,349.o.

emberi testből, valamint annak beültetésére kizárólag az emberi test bizonyos funkcióinak helyreállítása céljából kerülhet sor. Halottból történő szerv, illetve szövet eltávolítására átültetés céljából csak akkor kerülhet sor, ha az elhunyt ez ellen életében nem tiltakozott.¹²³

Példa a bűncselekményre a hazai gyakorlatból

A vádirat szerint a vádlott egy petesejt donációval foglalkozó fórumon ismerkedett meg olyan nőkkel, akiknek természetes úton nem lehetett gyermekük, és felajánlotta nekik a petesejtjét, amiért több esetben pénzt is kért. A vádlott a megismert nők közül néhányanval ténylegesen részt is vett a donációs eljárásban. Ezekben az esetekben az Eütv. -ben előírtak szerinti rokonsági kapcsolat igazolására szolgáló hamis okirat is készült. A Fővárosi Főügyészség elsőrendű vádlottal szemben bűnsegédként elkövetett emberi test tiltott felhasználásának büntette, valamint több rendbeli csalás büntette miatt emelt vádat, míg a főügyészség a női ivarsejteket jogellenesen elfogadó öt személlyel szemben emberi test tiltott felhasználásának büntette miatt nyújtott be vádiratot.¹²⁴

Kritikai észrevételek a hatályos tényállás kapcsán

Nem egyértelmű, hogy mit értett a jogalkotó „a gén jogellenes megszerzésén”, tekintettel arra, hogy a gén lényegében egy ismert bázissorend. Az ismert bázissorend pedig mindenki számára hozzáférhető. Helyesebb lenne talán, és jobban tükrözné a büntetőjog által oltalmazni kívánt jogi tárgyat az „emberi örökítőanyag” kifejezés használata,¹²⁵ mely dolgozatomban egy korábbi pontján már említésre került. Továbbá, az elkövetési tárgyak (csaknem teljesnek tűnő) felsorolásából kimaradt a vér néhány alkotórésze. Ugyanis az Eütv. meghatározza a sejt, a szövet, a szerv fogalmát, ez alapján pedig nem tekinti szövetnek a vért és a véralkotórészt. A Btk. felsorolásában szerepel a sejt, így az ún. sejtes véralkotórészek szabályozás alá kerültek, viszont a nem sejtes véralkotórészek (pl. a vérplazma) nem kerültek a szabályozás hatálya alá, hiszen azok nem minősülnek sem sejtnak, sem pedig szövetnek. Ebből következik, hogy az emberi vér ilyen alkotóelemeinek a megszerzése, forgalomba hozatala, amely komoly (jogszerű?) nyereséget termel a gyógyszeriparnak, nem áll a büntetőjog tilalma alatt.¹²⁶

A kifejtettékre tekintettel a normaszöveg kiegészítésére tett javaslat:

¹²³Tatárné 2017,44.o.

¹²⁴<https://ugyeszseg.hu/emberi-test-tiltott-felhasznalasa-miatt-emelt-vadat-a-fovarosi-fougyeszseg/>
(letöltve:2024.11.16.)

¹²⁵Kovács 2015,230-231.o.

¹²⁶Kovács 2015,227.o.

Hatályos	Javaslat
Emberi test tiltott felhasználása	Emberi test tiltott felhasználása
175. § (1) Aki emberi gént, sejtet, ivarsejtet, embriót, szervet, szövetet, halott testét vagy annak részét, illetve halott magzatot jogellenesen megszerez, vagyoni haszonszerzés végett forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.	175. § (1) Aki emberi gént, sejtet, ivarsejtet, embriót, szervet, szövetet, vért vagy annak bármely alkotórészét, halott testét vagy annak részét, illetve halott magzatot jogellenesen megszerez, vagyoni haszonszerzés végett forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Amennyiben a jogpolitikailag elérni kívánt cél e biológiai alkotóelemek jogellenes kereskedelmének a tilalmazása, úgy a tényállás szövegét a „vért, vagy annak bármely alkotóelemét” kifejezéssel szükséges kiegészíteni.¹²⁷

¹²⁷ Kovács 2015, 227.o

6. Összefoglaló

A bioetika viszonylag új tudományterületnek számít, létrejöttében fontos szerepet játszott az a felismerés, hogy a tudomány és a technika fejlődése nem lehet határok nélküli, hiszen amennyiben nem szabunk gátat a tudomány és technológia térnyerésének, az negatív hatással lehet a természetre, az élővilágra és az emberre egyaránt. Kijelenthető, hogy a bioetika multidiszciplináris megközelítést igényel, mely lehetővé teszi valamennyi tudományág művelői számára, hogy megfogalmazzák álláspontjaikat, illetve saját tudományos eredményeikkel hozzájáruljanak a bioetika térnyeréséhez.¹²⁸ A bioetika jogi szabályozásában elsődleges szerepet játszanak az egyes nemzetközi jogi instrumentumok, tárgykörében az egyik legfontosabb jogalkotási aktus az Oviedói Egyezmény, mely az oly sokat hangoztatott emberi lény védelmét tűzte ki célul. Tanulmányom szempontjából különösen indokoltnak láttam, hogy bemutatásra kerüljenek a különböző nemzetközi jogi dokumentumok, hiszen ezek azok, amelyeket az egyes tagállamok segítségül hívnak egy-egy bioetikai tárgyú jogi szabályozás megalkotása kapcsán.

Dolgozatom egyik célkitűzése, hogy átfogó képet kapjunk a bioetikai aspektusú hazai tényállásokról. Ehhez kapcsolódóan szükségesnek tartottam, hogy végezzek egy nemzetközi kitekintést, mely azt prezentálja, hogy más államokban hogyan valósul meg a büntetőjogi szabályozás e komplex témakört illetően. Az elemzésből kitűnik, hogy a német jogrendszer „fontolva haladónak” számít e tekintetben, a joganyag fregmentált szerkezetű, nem találunk olyan joganyagot, amely koherensen tartalmazná a bioetikai vetületű tényállásokat. A legtöbb hasonlóságot a magyar joggal a francia Code pénal mutatta, ami több olyan tényállást is tartalmaz, ami megtalálható a hazai Btk.-ban is, illetve a jogalkotó bizonyos magatartásokat úgy kriminalizál, hogy közben a Közegészségügyi Törvényre hivatkozik, hazánkban tipikusan az Egészségügyről szóló 1997. évi XL. törvényre történik az utalás. Mind a francia, mind pedig a magyar büntetőjogi tényállások elemzése során szembeötlő volt, hogy a szabályozás harmonizál a nemzetközi jogi rendelkezések által támasztott követelményekkel. Azonban fontos leszögezni, hogy a bioetika témakörében a magyar büntetőjogi szabályozás mintegy nóvumnak számít Európában, hiszen a legtöbb államban az az általános gyakorlat, hogy ezen cselekményekre vonatkozó szabályokat az adott ország büntető törvénykönyvében kívüli jogszabályok határozzák meg, így a konkrét jogi tárgy védelmét szolgáló tényállást és a hozzá kapcsolódó büntetési tételt is. Ez a felfogás természetesen idegen a magyar jogalkotástól, ahol

¹²⁸Zeller Judit: A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében, Pécs, 2009, 19.o.

a büntetési tételt és a büntetendő cselekményeket egy törvény tartalmazza. A bioetikai tényállások vonatkozásában megállapítható, hogy a szabályozás nem teljes mértékben tiltó és elutasító, akadályozva ezzel a tudományos kutatás szabadságát, azonban szab egyfajta határt annak érdekében, hogy az emberi élet védelme végső soron elsőbbséget élvezzen a tudományos kutatásokkal szemben. Ezáltal választ kaptunk a Bevezetőben felmerült 1. kérdésemre.

Dolgozatom másik sarkalatos pontja a hatályos magyar büntetőjogi szabályozás kapcsán is releváns CRISPR-Cas9 technológia. Az eljárás megteremti annak a lehetőségét, hogy a hibás gének eltávolításra kerüljenek a DNS-ből, ezzel párhuzamosan pedig működő gének épüljenek be a DNS-szakaszba. A beavatkozás pozitív hozadékaként említhető, hogy különböző betegségek végleges felszámolásának ígéretét hordozza, azonban a technológia a genetikai tulajdonságok fejlesztésére is alkalmas. A technológiával legszorosabb kapcsolatban a születendő gyermek nemének megválasztása, a genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása és az emberi génállományba való beavatkozás tényállása áll.

Az emberi génállományba való beavatkozás pönalizálásának indoka, hogy az emberi gén, illetve génállomány az ember genetikai öröksége, amelyet a büntetőjog eszközeivel is védeni kell. A bűncselekménnyel kapcsolatban hazai példa (még) nem említhető, viszont az általam prezentált nemzetközi példa¹²⁹ rámutat arra, hogy indokolt és szükséges a büntetőjogi tilalmak felállítása e cselekmény vonatkozásában, hiszen a kutató emberi embrió genomját módosította, mely során olyan alapvető klauzulát szegett meg, mint a tájékoztatási klauzula. Ezen túlmenően, nem végeztek preklinikai vizsgálatokat sem, mely szintén a tudományos kutatások egyik alapvető feltétele. Az örökletes betegségeket célzó génmódosítás elfogadottságot élvez, (és éppen az lenne az immorális, ha nem végeznék el ezeket a beavatkozásokat) azonban az emberi embrió genomjának módosítása abból a célból, hogy esetlegesen a genetikai jellemzőit módosítsák, már más morális kérdéseket vet fel, azonban addig, amíg a technológia nem működik tökéletesen az emberi szervezetben, a jogászoknak, bioetikusoknak nem kell tartaniuk attól, hogy morális értékítéletet kell hozniuk az eljárást illetően.

A születendő gyermek nemének megválasztása Magyarországon kizárólag akkor engedélyezett, ha arra orvosi indikáció alapján, valamely nemhez kötötten genetikailag öröklődő betegség elkerülése érdekében van szükség, ezzel szemben az USA-ban a gyermeket vállalóknak lehetőségük van a génlaborokban eldönteni, hogy milyen nemű gyermeket szeretnének, hiszen jelen kérdéskört döntési autonómiájukba tartozónak tekintik. Véleményem

¹²⁹ Lásd bővebben: a dolgozat 23. oldala.

szerint, indokolt azon beavatkozások tilalmazása, melyek nem tartoznak az orvosi okok indukálta születendő gyermek nemének megválasztása esetkörébe, mivel a nemek közötti szelektív gyakorlatok a nemek közötti arányok eltolódásához vezetnek, valamint komoly gazdasági, társadalmi hatásokat vonnak maguk után.

A laikusok figyelmét talán a leginkább a genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása, azaz a klónozás ragadja meg, amely a génmanipuláció egyik legveszélyesebb formája. A klónozás tilalmazása mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakmai, politikai gondolkodás tekintetében támogatott. Nincs olyan jogilag megengedhető érdek, amely indokolná az egymással genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozását. A reprodukív célú klónozás az emberi méltósággal ellentétes, annak minden formája tilalmazott, ezzel szemben a terápiás célú klónozás a legtöbb államban engedélyezett.

A reprodukív célú klónozás alkalmazásával kapcsolatban számos jogi és etikai aggály merül fel. Az egyik legnyomósabb ellene szóló érvem, hogy amennyiben a törvény által engedélyezetté válna az eljárás, akkor is számolni kellene a beavatkozással együtt járó (egyelőre előre nem látható) kockázatokkal, hiszen a tudomány jelenleg még nem érte el azt a szintet, hogy az eljárás ugyanazokat az eredményeket produkálja az emberi szervezetben, mint a laborban. Másik ellene szóló érvem, hogy az emberi klónozás megbontja a genetikai diverzitást, ami olyan következményekkel járhat, melyek kihatnak a jövő generációinak a sorsára is. A terület komoly etikai és jogi aggályokat vet fel. Valóban dönthetünk mi a jövő generációinak a sorsáról? A klónozás kérdésében a nemzetek még nem mondták ki a végső szót. A tudomány számára is járatlan utakon a jog óvatosan fogalmaz, azonban kialakult egyfajta nemzetközi minimum, amelyhez csaknem minden jogállam tartja magát. Ez a reprodukciós célú emberklónozásnak, azaz az emberi egyed teljeskörű másolásának a tilalma.¹³⁰

Tanulmányom legfőbb célkitűzése, hogy egy komplex képet kapjunk a bioetika büntetőjogi aspektusairól. Azonban fontos leszögezni, hogy kutatásom olyan speciális bűncselekményekre korlátozódott, melyeket túlnyomórészt a tudomány és a technika fejlődése indukált. A tényállások vizsgálata során megállapítható, hogy a jog néhol homályosan fogalmaz, pontatlan, inkonzekvens. Ezen tényállásokra célszerűnek tartottam de lege ferenda javaslattal reagálni. A kifejezés talán túlzó, mely szerint az emberi genomszerkesztés lassacskán interkontinentális fegyverkezési versennyé válik, azonban a történelem már többször bebizonyította, hogy a tudomány nem képes megállni az emberi betegségek gyógyításánál,

¹³⁰Julesz Máté: Klónozás és jog Magyarországon, Orvosi Hetilap, 156. évf. 11. szám, Szeged, 2015, 438. o.

vagyis indokolt és szükséges lépés a jogalkotó részéről büntetőjogi eszközökkel fellépni a tudományos eljárásokkal szemben.

7. Jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
- 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről
- A géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény
- 2002. évi VI. törvény az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- ICH-GCP A Helyes Klinikai Gyakorlat Irányelvei, ICH Irányító (Steering) Bizottsága, 1996
- 18/1998. (XII. 27.) EüM rendelet az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a szerv- és szövetátültetésre, valamint -tárolásra és egyes kórszövettani vizsgálatokra vonatkozó rendelkezései végrehajtásáról
- 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról
- Code de la santé publique
- Code pénal
- Loi n° 88-1138 du 20 décembre 1988 relative à la protection des personnes qui se prêtent à des recherches biomédicales
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland
- Strafgesetzbuch (StGB)
- WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Participants, Adopted by the 18th WMA General Assembly, Helsinki, Finland, 1964
- Universal Declaration on Bioethics and Human Rights
- Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, Paris-France, 11 november 1997

- European Parliament resolution of 8 October 2013 on Gendercide: the missing women? (2012/2273(INI)); Official Journal of the European Union

8. Irodalomjegyzék

- **Balogh** Ágnes: Az egészség védelme a büntetőjogban (PhD értekezés), Pécs, 2006
- **Belovics** Ervin, **Molnár** Gábor Miklós, **Sinku** Pál, Büntetőjog II.-Különös rész, Orac Kiadó, Budapest, 2023
- **Bénéjat**, Murielle: Les relations du droit pénal et de la bioéthique, *AJ pénal - Actualité juridique Pénal*, 2012
- **Bócz** Endre: Büntetőpolitika és büntetőjogi kodifikáció, *BJK*, 2003
- B.1208/2017/6 <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok>, (letöltve: 2024.11.12.)
- **Crow**, David: Crispr gene editing ready for testing in humans, *Financial Times* <https://www.ft.com/content/d6a773a0-cece-11e7-947e-f1ea5435bcc7> (letöltve: 2024.11.03.),
- Designer babies: an ethical horror waiting to happen? [theguardian.com/science/2017/jan/08/designer-babies-ethical-horror-waiting-to-happen](https://www.theguardian.com/science/2017/jan/08/designer-babies-ethical-horror-waiting-to-happen) (letöltve: 2024.12.05.)
- Fifty Years Later: The Significance of the Nuremberg Code <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJM199711133372006> (letöltve: 2024.01.05.)
- **Gaizler** Gyula: A bioetika alapkérdései, Magyar Bioetikai Alapítvány Kiadó, Budapest, 1997
- **Geerds**, Friedrich: Einwilligung und Einverständnis des Verletzten im Strafgesetzentwurf, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), Vol. 72 (1960)
- **Görgényi** Ilona-**Gula** József-**Horváth** Tibor-**Jacsó** Judit-**Lévay** Miklós-**Sántha** Ferenc-**Váradi** Erika, Magyar büntetőjog Különös rész, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2013
- **Görgényi** Ilona-**Gula** József-**Horváth** Tibor-**Jacsó** Judit-**Lévay** Miklós-**Sántha** Ferenc-**Váradi** Erika, Magyar büntetőjog Különös rész, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2020
- **Jobbágyi** Gábor: Orvosi jog Hippokratésztől a klónozásig, Szent István Társulat, Budapest, 2014
- **Julesz** Máté: Az orvosi jog aktualitásai - Az eutanáziától a klónozásig. Medicina Kiadó, Budapest 2016

- **Julesz Máté:** Klónozás és jog Magyarországon, *Orvosi Hetilap*, 156. évf. 11. szám, Szeged, 2015
- Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz, Szerk: **Karsai Krisztina**, Complex Kiadó, Budapest, 2013
- **Kovács Gábor, Németh Imre, Gellér Balázs:** Az egészségügyi beavatkozás, az orvostudomány kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények szabályozására az új büntető törvénykönyvben, *BJK*, 2005
- **Kovács Gábor:** Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények, valamint az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése, UNIVERSITAS–GYŐR Nonprofit Kft., Győr, 2015
- **Kovács Gábor:** Bioetika és büntetőjog kapcsolata - Az egészségügyi beavatkozás, az orvostudományi kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények kodifikációjának egyes bioetikai aspektusai, Széchenyi Egyetem, Győr, 2009
- L'évolution du Livre V du Code pénal <https://www.lespenalistesenherbe.com/post/l-%C3%A9volution-du-livre-v-du-code-p%C3%A9nal> (letöltve: 2024.11.17.)
- **Mukherjee, Siddhartha:** A gén – Személyes történet, Park Könyvkiadó, Budapest, 2017
- **Navratyil Zoltán:** A asszisztált reprodukciós eljárások főbb fajtái és történeti kialakulásuk az etikai jogi reakciók tükrében, PPKE-JÁK, *Iustum Aequum Salutare VII.*, 2011
- **Navratyil Zoltán:** A varázsló eltöri pálcáját? Az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukív klónozásig-A jogi szabályozás kontúrjai, Budapest, 2010
- **Navratyil Zoltán:** Az ember reprodukív klónozásának jogi perspektívái, *KJSZ*, 2011
- **Nemes László:** A bioetika alapelvei, az orvos-beteg kapcsolat etikája és a betegjogok <https://docplayer.hu/25330839-A-bioetika-alapelvei-az-orvos-beteg-kapcsolat-etikaja-es-a-betegjogok.html> (letöltve: 2024.12.05.)
- **Németh Imre:** A sértett beleegyezése a büntetőjogban, Győr, 2012
- https://ng.24.hu/tudomany/2006/11/16/megszuletetett_klonilla_az_elso_magyar_klonozott_eger/ (letöltve:2024.11.03.)
- Discover more about DNA, genes and genomes <https://www.yourgenome.org/> (letöltve:2024.12.05.)
- PGD-Centre <http://en.pgd-center.hu/>(letöltve:2024.12.05.)

- Repair of double-strand breaks induced by CRISPR–Cas9 leads to large deletions and complex rearrangements <https://www.nature.com/articles/nbt.4192> (letöltve:2024.12.05.)
- **Sándor** Judit: Bioetika és emberi jogok: az emberi jogok új generációja – *ACTA HUMANA* 2006
- **Sándor** Judit: Emberi jogok az orvosbiológia területén-a nemzetközi jog szerepe az emberi jogok és a bioetika közeledésében, *OKRI Szemle* 2009
- **Sándor**, Judit: Genetic Information: *Science, Society, and Legal Norms* <https://energy.ceu.edu/sites/default/files/publications/cps-book-society-and-genetic-information-2003-intro-chapter.pdf> (letöltve: 2024. 11.19.)
- **Szútor** Vivien: A géntechnológia jogi és etikai aspektusai (PhD értekezés), Budapest, 2021
- T/6958. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről, Magyarország Kormánya, 2012
- **Tatárné** Gyöngyösi Johanna: „Szép új világ” Bioetika és büntetőjog, *Jogi Fórum*, 2017
- **Tatárné** Gyöngyösi Johanna: Dizájner babák, avagy az emberi génállományba való beavatkozás bioetikai és jogi kérdései, *JURA*, 2018/2.
- The New Fertility Technique Could Make ‘Designer Babies’ a Reality <https://gizmodo.com/a-new-fertility-technique-could-make-designer-babies-a-1791088748> (letöltve:2024.12.05.)
- **Tóth** Mihály, **Nagy** Zoltán: Magyar büntetőjog- Különös rész, Osiris Kiadó, Budapest, 2014
- <https://ugyeszseg.hu/emberi-test-tiltott-felhasznalasa-miatt-emelt-vadat-a-fovarosi-fougyeszseg/> (letöltve:2024.11.16.)
- **Zeller** Judit: A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében (PhD értekezés), Pécs, 2009

